

vers. 16. 16. ABRAM BENE USI SUNT. — Hebraice est *וְהֵתֵב* *heteb*, id est *benefecit*, scilicet Pharao (ac consequenter ad exemplum regis ceteri ejus aulici benefecerunt) Abram (1).

vers. 17. 17. FLAGELLAVIT AUTEM DOMINUS PHARAONEM. — non ob adulterium, quia nesciebat esse conjugem Abraham, sed ob vim Saræ illatam, quia invitam rapi jusserat. Vere S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. IV: « Afflictiones, ait, viro forti coronæ sunt, invalido infirmitates sum. »

PLAGIS MAXIMIS. — Rabbini carnæ plagam hanc putant fuisse fluxum seminis et impotentiam copulæ. Unde quod nos habemus, « propter Saram, » hebraice est, *propter verbum Saræ*: quod ipsi vertunt, *propter angelum Saræ*, quod nimirum hic angelus fuerit custos pudicitie Saræ, cumque ei diceret Sara: Percutite talem (a quo scilicet ipsa suæ castitati timebat), mox percutiebat eum angelus et faciebat impotentem, ita ut ad Saram accedere, nec vellet, nec posset. Fabule hæc sunt Judaicæ.

Secundo, Josephus plagam hanc censet fuisse pestilentiam; rursus, tumultum et seditiones populares.

Tertio, Philo et Pererius censent fuisse morbos et dolores gravissimos; ita ut nec diu, nec nocte quiescere aut respirare Pharao posset.

Quarto, Catholici Doctores passim censent fuisse sterilitatem, tam hominum, quam animalium; hac enim præna ob similem Saræ raptum punivit Deus Abimelech cap. XX, vers. 17 et 18. Hinc recte infert Procopius Saram apud Pharaonem castam et inviolatam permansisse. Deus enim qui hic injuriam Abraham, per Saræ raptum illatam, tam graviter vindicavit, multo magis eidem eandem inviolatam servavit; unde hic impleri cepit illud *Psal.* CIV, 14: « Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges. » Adde, solebant mulieres per plures dies ungi, ornari et preparari, antequam ad torum regis admitterentur, ut patet de Esther.

Videmus hic igitur primo, verum esse illud *Psal.* CXLV: « Dominus custodit advenam, pupillum et viduam suscipiet; » hujusmodi enim personæ

Pharao non est nomen proprium, sed communis regum Ægyptiorum titulus, qui eis tribuebatur usque ad tempora Ezechielis, *Ezech.* xxxii, 2. Significat autem hoc nomen in lingua Ægyptiaca *regem*, ut Josephus dicit, *Antiq.* lib. VIII, cap. II, et ex lingua Coptica ostendi potest. Nam in ea lingua OYPO est rex, et præmissio articulo III-OYPO, unde OYPO.

(1) Quod hoc versu medios inter *asinus* et *asinæ* inseruntur *servi* et *ancilla*, offendit Hubigantium, præsertim quia verendum putat, fuerunt illi *asini* et *servi*, *ancilla* et *asinæ*. Ideo Hebræum textum ipse corrigere vult ex Samaritano, ubi meliori ordine eadem nomina legi ait. Sed male. Nam hæc vocabula *ἰσθηταὶ* et *δουλοὶ* adhibita indicant Pharaonem suæ liberalitati nec ordinem nec modum constituisse, et multis beneficiis ita Abrahamum commulasse, ut se invicem tradere viderentur. Insuper, Hebræum hodiernum verti posse ac debere, fuerunt illi *oves bovesque*, et *asini*, et *servi* et *ancilla*, docet accensus.

derelicta, Deo speciali modo curæ sunt. Unde *Psal.* IX, dicitur: « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor; » hinc in lege sæpe præcipitur, ne molesti sint peregrinis; hospitibus enim tutela et fides debetur. Videmus secundo, quantum Deus curet et protegat justos. Unus hic Abram justus plus Deo curæ est; nam Pharao cum omni regno, et propter unum justum etiam regem flagellat: quis igitur non libenter serviat Deo, qui tam fideliter suis adest et assistit? Videmus tertio, quod Deus specialis est vindex conjugii: nesciebat rex Saram esse uxorem Abraham, et tamen flagellatur cum tota domo, tantum peccatum est adulterium.

Unde S. Ambrosius lib. I *De Abraham*, cap. II: « Unusquisque, est, se castum præbeat, alienum non affectet torum, nec latendi spe, aut faciendi impunitate alienam uxorem incestat; non incuria aut stultitia provocetur mariti, aut absentia longiore. Adest præsul conjugii Deus, quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat. Vicem absentis mariti tuetur, servat exubias, imo sine exubias deprehendit reum, antequam faciat quod paraverit: in animis singulorum, in mentibus universorum crimen agnoscit. Et si maritum, adulter, felleris, non falles Deum; et si maritum evaseris, et si iudicem fori luseris, non evades iudicem totius mundi. Ille gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. » Subdit S. Ambrosius Abram meritum esse hanc Dei tutelam per pietatem, qua Deo jubenti in Ægyptum descenderet, obedivit. « Nam quia studio obeundi celestis oraculi, uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit, » scilicet Deus. Sic in Vitis Sanctorum legimus, Monachos a suis Abbatibus missos ad feminas pietatis causa, cum libidinis stimulo tentarentur, obedientie merito et presidio, orandoque tentationem superasse. Tantas vires, tantam tutelam in periculis præstat obedientia.

DOMUS EJUS. — Nam aulici ejus et domestici ad Saræ raptum et detentionem concurrerant et juverant.

18. QUOD UXOR TUA ESSET. — Scivit id Pharao revelante Deo, ait S. Chrysostomus. Addit Josephus sacerdotes Ægyptiorum, in hac plaga deos, vel potius demones suos consulentes, idipsum Pharaoni indicasse. Potuit denique Pharao, tale quid suspicans, Saram interrogare, et ex ea veritatem cognoscere, uti factum esse putat Pererius.

19. UT TOLLEREM, — ut non dubitarem eam (putans esse liberam) tollere mihi in uxorem.

Tradit Josephus Ægyptios ab Abramo matheisin didicisse. Verum a Josepho, Mose et Hebræis in Ægypto habitantibus potius id factum esse videtur, idque indicatur *Psal.* CIV, 21; nam Abram non videtur diu hæsisse in Ægypto (2).

(2) Vers. 20. *Super Abraham*, hebr. עָרַךְ, de eo, id est propter eum. Alii: Suis jussit Pharao ut agerent que ad Abrahamum pertinebant, scil. ut deducerent eum, etc.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abram a Lot se separat. Lot Sodomam eligit, Abram Chanaanem; quam vers. 14, et Deus ostendit et promittit.

1. Ascendit ergo Abram de Ægypto, ipse et uxor ejus, et omnia quæ habebat, et Lot cum eo, ad australem plagam. 2. Erat autem dives valde in possessione auri et argenti. 3. Reversusque est per iter, quo venerat, a meridie in Bethel, usque ad locum ubi prius fixerat tabernaculum inter Bethel et Hai: 4. in loco altaris quod fecerat prius, et invocavit ibi nomen Domini. 5. Sed et Lot, qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, et armenta, et tabernacula. 6. Nec poterat eos capere terra, ut habitarent simul: erat quippe substantia eorum multa, et nequibant habitare communiter. 7. Unde et facta est rixa inter pastores gregum Abram et Lot. Eo autem tempore Chanaanæus et Pherezæus habitabant in terra illa. 8. Dixit ergo Abram ad Lot: Ne, quæso, sit jurgium inter me et te, et inter pastores meos et pastores tuos: fratres enim sumus. 9. Ecce universa terra coram te est: recede a me, obsecro: si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo; si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. 10. Elevatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Jordanis, quæ universa irrigabatur, antequam subverteret Dominus Sodomam et Gomorrhæam, sicut paradisus Domini, et sicut Ægyptus venientibus in Segor. 11. Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente: divisique sunt alterutrum a fratre suo. 12. Abram habitavit in terra Chanaan: Lot vero moratus est in oppidis, quæ erant circa Jordanem, et habitavit in Sodomis. 13. Homines autem Sodomitæ pessimi erant, et peccatores coram Domino nimis. 14. Dixitque Dominus ad Abram, postquam divisus est ab eo Lot: Leva oculos tuos, et vide a loco, in quo nunc es, ad Aquilonem et Meridiem, ad Orientem et Occidentem. 15. Omnem terram, quam conspicias, tibi dabo et semini tuo usque in sempiternum. 16. Faciamque semen tuum sicut pulverem terræ: si quis potest hominum numerare pulverem terræ, semen quoque tuum numerare poterit. 17. Surge, et perambula terram in longitudine, et in latitudine sua: quia tibi daturus sum eam. 18. Movens igitur tabernaculum suum Abram, venit et habitavit juxta convallem Mambre, quæ est in Hebron: ædificavitque ibi altare Domino.

vers. 1. 1. AD AUSTRALIS PLAGAM. — respectu Chanaanæ, sive Judææ; ad hanc enim semper plagas mundi accommodat S. Scriptura, utpote Judææ scripta; erat ergo hic locus Judææ australis, Ægypto vero aquilonaris: rediit enim Abram in Bethel, unde exierat.

vers. 4. 4. IN LOCO ALTARIS. — ad locum altaris, in quo scilicet cap. XII, vers. 8, altare erexerat. Patet ex Hebræo.

vers. 5. 5. QUI ERAT CUM ABRAM. — Hisce verbis significat Moses, quod Lot propter societatem Abraham fuerit a Deo benedictus et locupletatus.

TABERNACULA. — papiliones, in quibus ipse cum sua familia debebat: nec enim in domibus, sed in casulis, quasi peregrini debebant, ad Hebr. cap. XI, vers. 9.

6. NEC POTERAT EOS CAPERE TERRA. — Eadem Chanaanæ portio non sufficiebat ad pascua, quibus alerentur tot tantique greges utriusque. « Scenare vitium, ait S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. III, ut divites terra non capiat. Nil enim satis est divium cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, tanto avidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit, et vicium excludere. Numquid hujusmodi Abraham? minime. Tamen ut minime avarus electionem offert, ut justus dissensionem amputat. »

7. UNDE FACTA EST RIXA. — dum quisque pastorum meliora pascua suis gregibus assignat. Vidit hic quomodo opes pariant lites et rixas, etiam inter fratres et cognatos amicissimos, unde S. Chrysostomus, *homil.* 33: « Aucta sunt, ait, ar-

menta, multiplicati greges, affluerunt divitiis multae, et statim discinditur concordia. Antea erat pax et charitatis vinculum, nunc rixa et contentio; ubi enim meum et tuum, illic omne litium genus; ubi autem haec non sunt, ibi secura versatur pax et concordia. » Hinc de primis Christianis, ait Lucas iv, 33: « Multitudinis autem crementum erat cor unum et anima una. » Causam subdit: « Nec quisquam eorum quae possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. »

EO AUTEM TEMPORE CHANAANUS ET PEREREUS HABITABANT IN TERRA, — q. d. Ne ergo ab eis invaderetur et opprimeretur Abram ejusque familia, cum Lot contendens et dimicans; rursus, ne Chanaan ei hisce pastorum rixis scandalizarentur, itaque blasphemarent Abrahæ familiam fidelem et religiosam, ac consequenter magis averterentur ab ejus fide et religione, Deoque vero: hac de causa voluit Abraham separari a Lot, itaque omne eorum scandalum tollere.

Vers. 8. 8. FRATRES ENIM SUMUS. — « Fratres, » id est cognati; erat enim Lot Abrahæ ex fratre nepos.

Vers. 9. 9. ECCE UNIVERSA TERRA CORAM TE EST, — in tua est potestate et electione, licet tibi eam partem regionis eligere, quae tibi placuerit; hanc enim tibi incolae libenter vendent aut locabunt.

Abram patruus dathic suo nepoti Lot optionem, ut eligat regionem quam velit. Hinc videtur orta veterum consuetudo in divisione hereditatis inter fratres, ut frater major quasi prudenter, haereditatem in æquis partibus dividat, minor vero eligat (ut sic neuter se deceptum esse queri possit), quod laudat S. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. ut, et Augustinus, lib. XVI De Civit. cap. xx. Cujusmodi, inquit Ambrosius, debeat esse divisio, Patriarcha docet: firmior dividat, infirmior eligat, non habeat quod queratur. Electionis enim suae partem non poterat calumniari. Non residet occasio residendi, cui datur optio eligendi.

SI AD SINISTRAM. — Per sinistram intelligit Septentrionem, per dexteram Meridiem. Ita Chaldaeus et Vatablus in Hebræo pulchre verbum verbo opponitur; habet enim sic: « Si tu sinistrabis, ego dextrabo; si tu dextrabis, ego sinistrabo, » hoc est, si tu sinistram elegeris, ego eligam dextram, et contra. Praclare S. Ambrosius, lib. II De Abraham, cap. vi: « Dixit, ait, ante nos vir ex philosophia profectus disciplina, quatuor haec bono viro inesse, ut elaboret primum, ut omnes amicos faciat; secundum, ut si non potest amicos facere, certe nec inimicos; tertium, ut si nec istud suppetit, ex sententia discedat; quartum, si quis cedentem persequitur, vindicet se, ut potest; sed illa tria in Abrahæ non sermonibus nudis, sed veris operibus agnoscimus. Quartum autem non ita est, quando etiam circa cedentem servavit affectum parentis, ut eum non solum non persecueretur, sed etiam captum erueret ac liberaret. »

Vers. 10. 10. OMNEM CIRCA (circum) REGIONEM JORDA-

nis. — Vatablus vertit, universa aquora campi Jordanis; Chaldaeus, omnem plantitiam Jordanis (1).

SICUT PARADISUS DOMINI. — Hebraice עֵדֶן כְּגַן אֲדָמָה, sicut hortus Domini, quem scilicet Deus Adamo instruxerat et adornaverat, Genes. ii, 8: ita S. Augustinus; et sicuti quilibet alius hortus amenissimus, qui a Deo vel factus est, vel fieri potest (2).

ET SICUT ÆGYPTUS VENIENTIBUS IN SEGOR, q. d. Sicut ea pars Ægypti, qua itur in Segor: hæc enim irrigatur a Nilo, ideoque fertilissima est. Verum quia hæc pars Ægypti pari modo Sodomam et Gomorrham respicit, quo nobiliores erant urbes quam Segor, quas proinde potius quam Segor nominasset hic Moses; hinc secundo, et magis apte ac genuine, venit in Segor refert non ad sicut Ægyptus, sed superius ad regionem Jordanis, quæ universa irrigabatur ventibus (veniendo) in Segor, q. d. Tota Pentapolis ante subversionem, maxime a loco in quo tunc erat Abram, eundo versus Segor, irrigua erat et fertilissima, sicut paradisi, et sicut Ægyptus, quam Nilus fecundat. Ita S. Augustinus, Cajetanus, Pererius.

41. ELEGITQUE SIBI. — Permisit Deus in hac electione sua Lot decipi, tum ut ejus exemplo et conversatione Sodomite ad peccatorum odium, et virtutis amorem excitarentur; tum ut discamus ameniora non preferre salutaribus, nec sequi in electione nostram cupiditatem. « Infirmior, ait S. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. ut, ameniora eligit, utiliora fastidit. Perumque enim ubi fructus impares sunt, prudentior ameniora declinat. Cito invidiam movent, cito in se excitant mentem avari, » etc.

RECESSIT AB ORIENTE. — Dices: Lot ibat ad Jordanem et Pentapolim, quæ sunt ad Orientem; ergo non recessit ab Oriente, sed ad eum accessit. Respondent aliqui esse enallagen propositionis: ab enim poni pro ad, versus; hebr. enim est, profectus est ab Oriente, hoc est versus Orientem. Tantum enim vult dicere Lot recessisse ab Abraham; ille enim Orientem, hic Occidentem peragravit, q. d. Lot recessit ab Abraham versus Orientem. Secundo, alii cum Pererio respondent Lot recessisse ab Oriente, quia non directe reoquo itinere ex Bethel perrexit ad Orientem; sed lateraliter reflexit iter ad Pentapolim, quæ respectu Bethel partim erat ad Orientem, partim ad Meridiem. Cum enim veniret ex Meridie, puta ex Ægypto, in Bethel, non recta perrexit ad Orientem, sed reflexit viam ad Meridiem, unde venerat. Tertio et genuine, Orientem hic Moses vocat locum, in quo consistebant Lot et Abraham, cum se ab invicem diviserant, nimirum eum de quo dixit cap. xii, 8: « Et inde transgrediens ad montem

(1) Hebræum עֵדֶן est regio canalibus fossisque rigata.
(2) Omnia in suo genere excellentissima divina sive Dei in Scripturis nominantur.

qui erat contra Orientem Bethel, tendit ibi tabernaculum suum, ab Occidente habens Bethel, et ab Oriente Hai. » Hic ergo locus, in quo facta est separatio Lot ab Abraham, ut patet cap. xiii, 3, vocatur Oriens, quia erat contra Orientem Bethel, et ab Oriente habebat Hai. Sensus ergo est: Lot recessit ab Oriente, id est a loco in quo cum Abraham fecit pactum separationis, qui ob respectum jam dictos a Mose vocatur Oriens.

ALTERUTRUM A FRATRE SUO, — Hebraice a vir a fratre suo, » id est alter ab altero, frater a fratre, puta patruus a nepote.

Vers. 12. 12. ABRAHAM HABITAVIT IN TERRA CHANAAN. — « Chanaan » hic nomen est unius gentis et partis terræ promissionis, sitæ juxta mare Mediterraneum et fluenta Jordanis.

Chanaanus enim fuit unus e septem populis habitantibus in terra promissionis, quos expulserunt Hebræi; a quo quasi præcipuo tota regio dicta est Chanaan, vel Chanaanæ; et hoc sensu etiam Lot habitans in Sodomis, habitavit in Chanaan. Sed arcte accipiendæ vocem Chanaan, ut hic capitur, Abram in Chanaan, Lot vero non in Chanaan, sed in Sodomis habitavit. Sodomam autem non Chanaanæ proprie, sed Phærezæorum erat, inquit Tostatus.

LOT VERO MORATUS EST IN OPPIDIS, QUÆ ERANT CIRCA JORDANEM, ET HABITAVIT IN SODOMIS, — scilicet Lot proficiscens et peregrinans cum suis gregibus, obibat oppida et campos Jordanis, usque ad Sodomam, ut clara habent Hebræa.

Vers. 13. 13. SODOMITE PESSIMI ERANT ET PECCATORES CORAM DOMINO, — hoc est, eximii et gravissimi peccatores; quia quæ Dei sunt, vel coram Deo, hæc magna et eximia sunt. Peccata hæc, vel potius peccatorum horum originem, explicat Ezechiel cap. xvi, 49, cum ait: « Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius (Septuaginta vertunt, deliciis affuebat ipsa et filia ejus, et gloriabantur magnifice), et manum egeno et pauperi non porrigebant, » q. d. Hæc fuit quintuplex Sodomæ iniquitas, eaque radix et origo cæterarum, scilicet libidinum portentosarum: dimittam primam Sodomæ iniquitatem, fuit superbia; secunda, saturitas panis et ciborum, puta comessatio et comotatio; tertia, abundantia et luxus rerum omnium; quarta, otium.

Quintuplex iniquitas Sodomæ: 1. Superbia, 2. Saturitas panis, 3. Comessatio, 4. Abundantia et luxus, 5. Otium.

Quæritur, Ægyptus quare sit factus adalter: In prompiti causa est, desidiolus erat.

Quinta, immisericordia. Unde S. Hieronymus in citatum versus Ezechiel, sic ait: « Superbia, saturitas panis, rerum omnium abundantia, otium et delicie peccatum sodomiticum est; et propter hoc sequitur Dei oblitio, quæ presentia bona putat esse perpetua, unde de Israele scriptum est: Manducavit et bibit, et saturatus est, et impinguatus, et calcitravit dilectus. Quod sciens sapientissimus omnium Salomon ita precatur: Tribus rei necessaria et quæ sufficiant, ne saturatus

mendax fiam, et dicam: Quis me videbit? aut pauper effectus, furer, et pejerem nomen Dei mei. » Hactenus S. Hieronymus.

Secundo, Sodomite erant peccatores coram Domino, id est palam, publice in oculis solis hujus, ipso Deo et sole spectante inconvencunde pecebant, q. d. Sodomite non tantum iniquissimi erant, sed et impudentes, Dei hominumque contemptores.

Tertio, Hebræum לְדוֹנָי ledonai, quod Noster vertit coram Domino, potest cum Vatablo verti, in Dominum, contra Dominum.

Eo major fuit virtus Lot, quod inter pessimos optimus fuerit, ut docet S. Petrus II epist. ii, 7, et S. Gregorius, lib. I Moral. cap. i.

13. OMNEM TERRAM QUAM CONSIPICIS. — Probabile est quod sensit Pererius, scilicet Deum, vel angelum vice Dei, Abramo vigilanti (æque ac Mosi Deuter. xxxiv, 4) objecisse imaginem totius terræ promissionis (hanc enim totam naturaliter, tantum circumspiciendo, pervidere non poterat Abram) et singularum ejus partium, in qua omnia quæ in illa terra spectata digna erant, proprie, distincte ac liquido cerneret. Sic enim diabolus Christo ostendit omnia regna mundi et gloriam eorum, Matth. iv, 8. Sic S. Benedictus, Deo eum elevante, vidit totum mundum, velut exiguum globum in aere pendulum, sub uno solis radio oculis suis subjectum, ut refert S. Gregorius lib. III Dialog. cap. xxxv.

TIBI DABO, ET SEMINI TUCO USQUE IN SEMPTERNUM, — et exægeticum est, idemque valet, quod id est; Abrahæ enim censetur dari quod semini et ejus posteris datur, juxta Gen. 13. Ita S. Chrysostomus et Cajetanus (1). Promittitur ergo hoc ad litteram Hebræis possessio terræ Chanaan in sempiternum; non absolute, sed respective, scilicet quantumdiu durabit hoc semen, id est populus et respublica Hebræorum. Jam enim disperso et everso ejus regno, et republica, quid mirum si terram hanc, in qua rempublicam et regnum suum habebant, amplius non obtineant?

Adde cum S. Thoma, vel potius Thoma Anglico, Pererio et aliis, promissionem hanc esse conditionatam; promittitur enim Hebræis Chanaanæ hac conditione, si videlicet ipsi vicissim Deo obediant, ejusque legem et cultum servent, ut patet Levit. xxvi: quod quia non fecerunt Judæi, hinc Deus rescidit suæ pacta et promissa, eosque afflixit et evertit, uti eis comminatus fuerat Levit. xxvi.

Nola: Deus hic remuneratur Abrahæ mansuetudinem et magnanimitatem, quæ Lot, licet juniori, cesserat meliora pascua, q. d. Tu prius Lot, pascis

(1) Rectius Clericus: « Quamvis Deus hos agros Abrahami demum posteris, post aliquot sæcula, possidendos dederit; attamen his sensu dilutior Abrahamum domasse etiam censeri potest, quoniam in his per plurimos annos pacate vixerit, consenserit et obstitit; quin et in agro a se empto Sarain uxorem sepelivit, et ipse tandem sepultus fuit. »

Vers. 15.

Lex vetus fuit æterna, sed respectiva tantum et conditionale.

causa, cessisti Pentapolim; ideo ego nunc tibi majora do. « Omnem, ait, terram quam conspicias tibi dabo. » Vide quam largiter Deus remuneret, si quid pacis causa relinquatur. Parum cesserat Abram ipsi Lot, et nunc universam terram accipit.

Unde S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. vii: « Hinc, ait, tanquam ex fonte hauserunt Stoici philosophici dogmatis sententiam, omnia sapientis esse. Oriens enim et Occidens, Septentrio et Meridies, portiones sunt universalitatis. His enim totus mundus includitur. Hæc cum promisit Deus datum se Abraham, quid aliud declarat, nisi sapienti et fideli præsto omnia, deesse nihil? Unde et Salomon in *Proverb.* cap. xvii, ait: Ejus qui fidelis sit, totus mundus divitiarum. » Et mox: « Quomodo sapientis totus mundus est? Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. Domina est et possessor sapientia, quæ sua putat naturæ munera, quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum necessaria. Sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam. Non enim amittit jus suum, qui meminit se ad imaginem Dei factum, et ad homines a Deo dictum: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini in ea, et imperate piscibus maris, et volatilibus cæli, et omnibus pecoribus, et omni terræ, et omnibus quæ repunt super terram. Et novit, quia sapientia mater omnium est, et orbem terrarum possidet. » Anagogice, idem accipit « terram resurrectionis, quam promisit patribus nostris, finentem lac et ræl, suavitatem vite, jucunditatis gratiam, splendorem gloriæ, cujus hæres primus factus est primogenitus a mortuis Dei Filius Jesus Christus. » Ita S. Chrysostomus, *hom. 24*: « Sciebat, ait, Patriarcha cedentem minoribus, asecurum majora, et cessit Loto, regionemque deteriorem elegit, ut contentiones rescicaret occasione, et servata virtute sua peculiari totam domum pacatam redderet. » Et antè: « Nihil animam ita in tranquillitate et quiete esse facit, ut mansuetudo et modestia: Hæc omni diademate se possident est utilior, » etc. Anagogice, proximitur hic spirituale semen Abraham, id est, electos et electi plurimi; eisque ter-

ram viventium in cælis, proprie in sempiternum possidendam, Deus hic pollicetur. Ita ex Apostolo *Rom. iv, 16*, S. Augustinus, *XVI De Civit. xxi*.

16. SICUT PULVEREM TERRÆ. — Id est, plurimos. *Vers. 16.* et pene innumerabiles dabo tibi posteros. Est hyperbole. Nam in rigore arithmetico clarum est longe plures esse arenas in terra, quam sint, fuerint, ac futuri sint Judæi.

Symbolice Isidorus *Pelysiota* lib. III, ep. 296, notat posteros Abraham hic comparari pulveri terræ, cap. xv vero, vers. 3, stellis cæli: quia ex his alii futuri erant sapientes et sancti, cælestes, sublimes et illustres instar stellarum cæli; alii vero insipientes et pravi, terrestres, viles, obscuro, ideoque dispergendi in omnem terram instar arenae vento agitate.

17. PERAMBULA. — Non præcepit, sed offert, *q. d.* *Vers. 17.* Si vis scire quanta sit hæc terra, perambula eam, miraberis, et gaudebis. Ita S. Chrysostomus; nec enim re ipsa Abram totam Chanaanæam perambulavit.

18. CONVALLEM MAMBRE. — Hebraice est, *elon* *Vers. 18.* *Mambre*, id est, quercus et quercetum Mambre. Hæc ergo convalis quercubus erat consita; dicta est Mambre a possessore, qui vocabatur Mambre, de quo cap. xiv, 13.

IN HEBRON, — in territorio Hebron, juxta Hebron (1).

ÆDIFICAVITQUE IBI ALTARE DOMINO. — Abram religiosus ubique Domino erigit altaria, dicitque Deo: « A te principium, tibi desinet. » Non ergo Abraham filii sunt Novantes, qui aras evertunt.

(1) Multi putant voces in *Hebron* non esse a manu Moysi, nam non Abrahami tantum temporibus, sed ipsius Moysi et Josue, hæc urbs vocabatur *Arba*, aut *Kiriath-Arba*. Vid. infra *xxii, 2*; *xxiv, 4*; *Jud. 1, 10*. Cum vero Caleb eam expugnasset, mutatum id nomen in *Hebron* est, quemadmodum vocabatur Calebi nepos. Alii tamen censent, *Hebron* antiquissimum urbis nomen fuisse, quod illa jam Abrahami ætate haberet, postea autem, dum in *Egypto* degere Jacobi posterii, in *Kiriath-Arba* mutatum fuerit; postquam vero expugnata urbs a Josua fuisset, inditum iterum esse illi priscur *Hebron* nomen: quemadmodum urbs Hierosolymitana, postquam per aliquod tempus *Elia Capitolina* vocata esset, priscurum nomen senioribus temporibus recuperavit. Cf. *Jos. xv, 18*.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Babyloni bello superant Pentapolitas: inter eos capitur et Lot, quem Abram vers. 14, liberat casis Babylonis: quare latus pro victoria Abram, vers. 18, decimas dat Melchisedeco, et ab eo benedicitur.

1. Factum est autem in illo tempore, ut Amraphel, rex Sennaar, et Arioch, rex Ponti, et Chodorlahomor, rex Elamitarum, et Thadal, rex Gentium, 2. inrent bellum contra Bara, regem Sodomorum, et contra Bersa, regem Gomorrhæ, et contra Sennaab, regem Adamæ

et contra Semeber, regem Seboim, contraque regem Balæ, ipsa est Segor. 3. Omnes hi convenerunt in vallem Silvestrom, quæ nunc est mare salis. 4. Duodecim enim annis servierant Chodorlahomor, et tertio decimo anno recesserunt ab eo. 5. Igitur quarto decimo anno venit Chodorlahomor, et reges qui erant cum eo, percusseruntque Raphaim in Asarothearnaim, et Zuzim cum eis, et Emim in Save Cariathaim, 6. et Chorraeos in montibus Seir, usque ad Campestria Pharan, quæ est in solitudine. 7. Reversique sunt, et venerunt ad fontem Mispbat, ipsa est Cades: et percusserunt omnem regionem Amalecitarum, et Amorrhæum qui habitabat in Asanonthamar. 8. Et egressi sunt, rex Sodomorum, et rex Gomorrhæ, rexque Adamæ, et rex Seboim, neonon et rex Balæ, quæ est Segor: et direxerunt aciem contra eos in valle Silvestri: 9. scilicet adversus Chodorlahomor, regem Elamitarum, et Thadal, regem Gentium, et Amraphel, regem Sennaar, et Arioch, regem Ponti: quatuor reges adversus quinque. 10. Vallis autem Silvestris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomorum et Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntque ibi: et qui remanserant, fugerunt ad montem. 11. Tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum et Gomorrhæ, et universa quæ ad cibum pertinent, et abierunt: 12. nec non et Lot et substantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in Sodomis. 13. Et ecce unus qui evaserat, nuntiavit Abram Hebræo, qui habitabat in convalle Mambre Amorrhæi fratris Escol, et fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abram. 14. Quod cum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo: et persecutus est usque Dan. 15. Et divisit sociis irruit super eos nocte, percussitque eos, et persecutus est eos usque Hoba, quæ est ad lavam Damasci. 16. Reduxitque omnem substantiam, et Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque et populum. 17. Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ejus, postquam reversus est a cade Chodorlahomor, et regum qui cum eo erant in valle Save, quæ est vallis regis. 18. At vero Melchisedech, rex Salem, preferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, 19. benedixit ei, et ait: Benedictus Abram Deo excelso, qui creavit cælum et terram: 20. et benedictus Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus. 21. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, cætera tolle tibi. 22. Qui respondit ei: Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli et terræ, 23. quod a filo subteginis usque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnibus quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditavi Abram: 24. exceptis his, quæ comederunt juvenes, et partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Escol et Mambre: isti accipient partes suas.

Vers. 1. 1. AMRAPHEL, REX SENNAAR. — Rex Babylonis, ut dixi cap. xi, vers. 2. Hic ergo Amraphel videtur tertius aut quartus fuisse a Nemrod, primo rege et tyranno Babylonis. Rursum, hic Amraphel fuit primus et præcipuus hujus belli dux (1).

Dices: Quomodo ergo Josephus hoc bellum vocat bellum et exercitum Assyriorum? Respondeo: Sub Assyriis Babylonios intelligit, jam enim una eademque erat monarchia Assyriorum et Babyloniorum: omnes enim hi reges subditi fuerunt regi Assyriorum, scilicet Nino monarchæ.

(1) Rectius hebræum Septuaginta vertunt, factum est autem, regnante Amraphel, rege Sennaar, ut Arioch rex, etc. Nam Amraphel mentio inservit hic designationi temporis, quo hæc gesta sunt. Federatorum regum præcipuum Chodorlahomorem fuisse, cui reliqui auxilium tulerunt, colligere est e vers. 4.

Videtur ergo Ninus, translata monarchia ex Babylone in Ninivem, alium regem vel vice-regem in Babylone constituisse, cujus hic Amraphel fuerit successor.

Nota: Hoc bellum videtur contigisse quinque circiter annis post egressum Abraham de Haran in Chanaan, qui contigit anno Abraham 75, *Gen. xii, 4*. Nam gesta Abraham, a cap. xii lucusque, facile quinque annos exposcunt: uti et quinque annos exposcunt, quæ ab hoc cap. narratur usque ad cap. xvi, scilicet usque ad nativitatem Ismaelis, quæ contigit anno decimo a vocatione Abraham, ut patet cap. xvi, vers. 3.

Contigit ergo hoc bellum sub annum Abraham 80, qui fuit Nini junioris trigessimus. Nam Abram natus est anno 43 Nini senioris, qui universim regnavit annos 52. Novennis ergo erat Abram, cum mor-

Sub
num
Abra
hæ 80,
contigit
hoc ejus
bellum.

tus est Ninus senior, filio Nino successit uxor Semiramis, qui regnavit 42 annis. Huic deinde successit filius Ninus junior, qui regnavit annis 83; cui ergo anno 80 Abrahæ incidit in 29 vel 30 Nini junioris.

ET ARIUCH, REX PONTI. — Hebræi, Chaldæus et Septuaginta habent, *rex Ellasar*. Forte hæc est urbs Cælesyriæ, quæ a Stephano vocatur Ellas, alio nomine Pontus dicta, uti vertit hic noster Interpres. Aliter Tostatus et Pererius, qui per Pontum hic Hellespontum intelligunt: ut Arioch hic fuerit rex Hellesponti, indeque aliis regibus hic nominatis in auxilium venerit. Verum hi nimis remote hunc Arioch in Pentapolim accersunt (1).

CHODORLABOMOR, REX ELAM. — rex Persarum, qui ab Elam filio Sem prognati, dicti sunt Elamita et Elymsæ. Ita Diodorus. Hic Chodorlahomor videtur fuisse fax belli: alios enim reges accendit in Pentapolis, ut eos olim a se subjugatos, et iam rebellantes, rursus sub jugum suum mitteret.

ET THADAL, REX GENTIUM. — rex Galilææ superioris, quæ dicta est Gentium, eo quod a vicinis gentibus, Arabibus et Ægyptiis, teste Strabone, lib. XVI, propter fertilitatem et mercimoniis ob insignes portus opportunitatem, incolebatur; ideoque postmodum a Judæis, illi Galilææ nomen indentibus, dicta est Galilææ Gentium. Ita Andreas Masius in *Josue* cap. XII, vers. 9.

Aliter Lyranus et Tostatus hic gentes accipiunt, scilicet erroneos et profugos ex variis gentibus, quibus asylum in suo regno dederit hic Thadal.

Vers. 2. 2. BALE, IPSA EST SEGOR. — Quæ prius dicebatur Bala, postea dicta est Segor, id est parva: postquam scilicet Lot illi quasi parvæ veniam a Deo impetravit, ut in eam se reciperet, ne communem Pentapolis incendio conflagraret, ut patet cap. XIX, vers. 22.

Symbolice S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. VII: « Quinque reges, ait, quinque sensus corporis nostri sunt, visus, odoratus, gustus, tactus, auditus. Quatuor reges, illecebæ corporales atque mundanæ sunt: quoniam et caro hominis, ut mundus, quatuor constat elementis. Merito reges dicuntur, quia habet suum culpa dominatum, habet regnum grande. Sensus igitur nostri facile delectationibus secularibus se dedunt, et quadam earum potestate capiuntur. Corporales enim delectationes et illecebras hujus sæculi non vincit, nisi mens quæ fuerit spiritalis, adherens Deo et se totam a terrenis separans. Deflexio (hoc enim significat hebraice Lot) omnis his capitur. »

Aetz. 3. 3. IN VALLE SILVESTREM, QUÆ NUNC EST MARE SALIS. — in vallem pulchram, et instar nemoris arboribus consitam (2), quæ post conflagrationem

(1) Nomen *Ponti* hic tractum aliquem Babylonis con-
fines videtur designare.
(2) Hebr. est vallem *siddita*, hoc est, *planities agro-*

Sodomæ versa est in lacum asphaltitem, ideoque dicta est mare salsum. Pentapolis enim, post conflagrationem, aquis iis salis a Deo est obruta, ut nullum animal ibi vivere possit, unde et vocatur mare hoc Mortuum.

4. RECESSERUNT. — Hebraice *וירדו מרדו* *maradu* re-
bellarunt, Jugum excusserunt.

5. PERCUSSERUNTQUE RAPHAÏM. — Narrat hic obiter Moses, quod Chodorlahomor cum suis, antequam bellum suis rebellibus Pentapolitis inferret, prius vastavit quatuor gentes eis vicinas, ne rebellibus opem ferre possent: puta Zuzim, Emim, Chorraos et Raphaim. Raphaim videtur fuisse gigantes, posteri Rapha gigantis, et habitasse in terra Basan, quæ idcirco dicta est terra gigantum, *Deuter.* III, 13. Putant Rabbinii *Raphaim* dici ab Orpha, nuru Noemi, *Ruth*, cap. I; ab Orpha enim natum esse Goliath giganteum, quem occidit David. Idem sensit Prudentius in *Hamartigenia*, dum loquens de Orpha, ait illam contempta Noemi, maluisse « semiferi stirpem nutrire Golia. » Verum hæc est fabula, nam *וירדו* per *ain*, *רפא* sine *ain* scribitur: *ain* autem nunquam ex themate excidit.

Secundo, Forerius in *Isaia* xxvi, 14, putat « Raphaim » dici a *רפא* *ropha*, id est mederi, sanare: gigantes enim erant homines sani, firmi, torosi.

Tertio, alii « Raphaim » deducunt a *רפא* *ropha*, id est dissolvere, quia gigantes suo tantum aspectu vasto et horribili vires ac nervos hominum dissolvebant.

Quarto, Pineda in *Job* xxvi, 5, et Sanchez in *Isaia* xxvi, 14, putant « Raphaim » dici a *Rapha*, patre Goliath, qui quatuor filios gigantes genuit, *II Reg.* XXI; inde quisvis gigantes dicti sunt « Raphaim » Sic *Enakim* dicti sunt gigantes a primo eorum parente *Enac*. Verum obstat quod Moses hebraice scribens vocet eos « Raphaim: » ergo diu ante Davidem et Goliath gigantes vocabantur « Raphaim, » tempore Moysi et Josue; nam in libro Josue sæpius fit mentio « Raphaim. » Videtur ergo « Raphaim » dicti et orti a parente suo *Rapha*, qui Mose fuit antiquior. Responderi posset Mosem non vocasse eos « Raphaim, » sed « Ne-phillim, » aut « Enakim; » sed compilatorem Pentateuchi usitato tum nomine vocasse eos « Raphaim, » sicut *Gen.* XIV, 14, urbs *Dan*, quæ tempore Moysi *Lesem*, postea rursus a Danitis occupata vocata est *Dan*. Verum rursus obstat quod compilator hic Pentateuchi fuerit Josue vel alius ei coævus, qui longe præcessit tempora Davidis et Goliath. Accedit quod *Enakim* fuerint tempore Moysi, ut patet *Deuter.* I, 28. Constat autem eos tunc ita vocatos a patre suo *Enac*, qui Mosem præcessit: ergo idem dicendum est de « Ra-

rum, a *רפא*, qui vero *רפאים* non *רפים* in plurâ debet. Alii derivant a *רפד*, *cavati*, ut *siddita* sint agri aratro proccissi et complanati.

Raphaim qui est nodus.

Astarte corintha est Diana, postquam hic corinis, ejusque idolum et urbs.

Vers. 7.

phaiu; » fuerint enim hæc due stirpes et familie gigantum.

Cætera nomina propria sunt locorum. Vide hic morem Dei, qui solet impios per impios punire: sunt enim impii virga et flagellum Dei. Sic Judæos punivit per Chaldæos, Chaldæos per Persas, Persas per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per Gothos.

ASTAROTH-CARNAIM. — Astaroth vel Astarte fuit dea Syrorum et Palestinorum, quam Græci et Latini Dianam et Junonem vocarunt; unde et S. Augustinus hic, *Quæst.* 16, asserit lingua Punicæ, quæ ex Hebræa descendit, Junonem vocari Astartem. Jam Diana hæc est luna, diciturque Carnaim, id est bicornis. Dicta ergo videtur hæc urbs Astartothcarnaim, a Diana idolo quod in ea colebatur. Dianam enim, eo quod eadem esset luna, solere pingi et fingi cum luna bicornis in fronte, docent veteres statuae et numismata. Ita Delrio.

Aliter R. Nehemannus: putat enim ipse hanc Astartem dici Cardaim, id est bicornem, eo quod sita esset urbs hæc cum suo Astartis idolo in bicornis, seu bicollis monte (1).

7. AD FONTEM MISPHAT, — id est iudicii; ita dictus est postea hic fons, eo quod Deus ibi iudicavit Mosem et Aaron, quasi indignos qui terram promissam ingrederentur, propter incredulitatem, qua non crederent Deo promittenti aquas ex petra *Nam. xx*: ita Tostatus, Lyranus et S. Hieronymus ad *Fabiolam*.

Secundo et certius, Pererius putat, idem esse *Misphat* et *Meriba*: fons enim *Misphat* idem est cum aquis *Meriba*; id est contradictionis, *Numer.* XX, 13. Dicitur ergo hic fons *Misphat*, id est iudicii, vel *Meriba*, id est litis, iurgii, murmuris et contradictionis, quia ibi Judæi ob defectum aquæ murmuraverunt contra Dominum, et cum eo quasi lite et iudicio expostularunt. Verum quia Deus hanc litem miraculo vicit et diremit, dum miraculose ex petra dedit aquas, itaque sanctificatus fuit in eis: hinc fons hic et locus postea dictus est Cades, id est sancta, ut patet *Nam. xx*, 13. Fons hic situs est contra Petram Arabiæ. Vide *Adrichomium* (2).

(1) *Zuzim* a Veteribus pro gigantum gente, sicut *Raphaim*, esse habitos, patet ex antiquis versionibus. Quod sequitur *וירדו* pro punctorum diversitate diversimode verti potest. Aliis est cum eis, aliis *וירדו* *Zuzorum* edes habetur. Cf. Rosenmüllerum ad h. l. *וירדו* *terribiles* sonat: Emæi sedes habebant in *planitie* urbis *Kiriathaim*. Moabitice scilicet, de qua *Jerem.* XLVII, 20, 21; *Ezech.* XLV, 9.

Vers. 6. Et *Chorraos* in montibus corum, videl. *Setr*. *Chorra* sunt *Troglydyæ* (וירדו *foramen*, *רפאים*), qui in montibus nunc desertis, quos olim *Idumæi* coluerunt, ante eos habitabant. Pro *campetria* alii Hebræum vertunt *terebinthum*. *Pharan* pars est desertæ Arabiæ ad *Idumææ* montes usque porrecta, in qua *Ptolemæus* *Pharactas* collocat.

(2) Verba tamen quæ sequuntur, *ipsa est Cades*, non magisque hujus loci notum nomen, indicare video-

ASASONTAMAR, — *q. d.* Urbs palmarum. Fuit hæc Amorrhœorum urbs, postea Engaddi dicta. Ita ex S. Hieronymo, Eucharzio, Chaldæo Adrichomius.

16. VALLIS AUTEM SILVESTRES HABEBAT PUTOS MULTOS BITUMINIS. — Addit hoc Moses, ut significet regem Sodomæ cum suis hunc locum ad confictum elegisse, eo consilio et dolo, ut hostes Babylonii horum locorum ignari, utpote peregrini, in hos puteos pugando corruerent; sed Dei iudicio seors factum est, scilicet ut ipsimet Sodomitæ victi et percussi, in hosce puteos suos caderent; unde sequitur:

CECIDERUNTQUE IBI. — Non ipsi reges Sodomæ et Gomorrhæ (hi enim fugerunt et evaserunt, ut patet vers. 17), sed eorum milites partim gladio ceciderunt, partim ex trepidatione et precipitatione fugiendo in puteos bituminis corruerunt. Ita Abulensis.

Permisit Deus hic Pentapolis succumbere, ut hæc plaga et castigatione eos ad mentem et frugem reduceret; sed frustra: ideoque paulo post eos igne cœlesti subvertit.

12. NEC NON ET LOT. — Permisit Deus Lot in Sodomis capi, ut castigaret ejus præproperam et sensumle electionem, qua inter impiissimos Sodomitas, illeceus loci fertilitate, habitare prælegerat. Fuit tamen hæc Lot captivitas injusta, ideoque justo bello liberavit eum Abram. Esto enim Chodorlahomor Pentapolis rebellantes justo bello invasisset, Lot tamen, utpote exterrum et peregrinum, tangere non poterat. Adde Chodorlahomor Pentapolis magis ambitione et libidine dominandi, ut videtur, quam justo aliquo titulo sibi subjungasse: totum ergo ejus hoc bellum injustum fuisse videtur, ac proinde juste eum Abram persecutus est, et occidit.

13. ABRAM HEBRÆO. — Hic primo invenitur cognomen Hebræi. Quæres, unde dicti sint Hebræi? Respondeo primo, ab Heber, qui fuit atavus Abræ.

Hebræi ergo dicti sunt posteri Heber: non omnes, sed ii tantum qui per Abram, Isaac et Jacob descendentes, divisim in Babel linguas, pririgeniam linguam Hebræam ab avo suo Heber, cum vera unius Dei fide, religione et pietate traierunt et conservarunt: hi enim vocantur filii Heber, puta Hebræi, cap. X, vers. 21. Ita S. Hieronymus, Acacius, Josephus, Eusebius, Cajetanus, Tostatus, Eugubinus, et S. Augustinus, lib. II *Retract.* XIV, ubi retractat id quod dixerat lib. I *De Consensu Evang.*, cap. XIV, scilicet Hebræos ab Abram, quasi Abrahæ dictos esse: hoc enim non esse verum, patet ex hoc loco, ubi ipsemet Abram vocatur Hebræus; rursus ex eo quod Abram per aleph, Hebræus vero per ain scribatur.

Secundo, Hebræus dicitur a radice עבר *abar*, id Secundo.

tur: *Misphat* fuisse nomen vetus, ob causam aliquam nobis ignotam loco olim inditam.

Regionem *Amalecturam*, id est incolas illius regionis quam postea occupaverunt Amalectæ, inter Ægyptum et terram Canaan. Cf. infra XXXVI, 12.

Vers. 12.

Vers. 13.

Hebræi dicitur ab Heber avo suo.

Hebraeus est transivit, quasi dicas, transiens, transamanus, transeuphrateus, uti nos vocamus transmarios, transalpinos, transmosanos, quia scilicet Abram et Hebraei ex Chaldaea oriundi, transierunt Euphratem, ut habitarent in Palaestina: unde primus Abram hic post transitum Euphratem, habitans in Chanaan vocatur Hebraeus. Hinc et Septuaginta et Aquila hic pro Hebraeo vertunt, id est transitori, vel, ut vertit S. Augustinus hic, Quaes. 29, transiuriali. Ita Theodoretus, S. Chrysostomus, Origenes, Diodorus, Rupertus, Burgensis hic, et Ribera in 1 Jona.

Ad dit Theodoretus Hebraeum dici ab Euphrate, scilicet transito: « Hebra enim, ait, Syrorum lingua, idem est quod Euphrates. » Unde et utrobique pene eodem sunt littera, ut Hebraeus idem sit quod Euphrateus: forte Mesopotamii ob continuum transitum, fluvium suum Euphratem vocarunt Hebra, id est transitum: sicut Judaei Jordanem in suo tractu vocarunt bet abara, id est domum sive locum transitus, Joan. 1, 28.

Qui ergo primo ab Heber dicti sunt Hebraei, eadem postea a transitu Euphratis dicti pariter sunt Hebraei, id est transitores, transmanni; utrumque enim in Hebraeos competit.

Nota, in hoc bello primo Abram vocatur Hebraeus, ut significetur Abram non Sodomita, non Palaestinus, non Syrus, sed Hebraeus, sua haec victoria praeludere Hebraeis, qui sub Josue pari modo victores et gloriosi futuri erant, in eadem Chanaanæ, eamque totam sibi a Deo promissam erant bello subacturi: unde Chanaanæ possessionem hic quasi inchoat, primusque in ea victor et triumphans pedem figit Abram.

14. NUMERAVIT EXPEDITOS. — Hebraice est פקדו חביוני, id est, expedivit (1) initiatos, vel instructos suos, quos scilicet jam ferrum armaque tractare docuerat, ut peregre inter impios et infideles habitans, contra eorum injurias, iis justo bello se tueri posset. Habebat enim jus belli, tanquam princeps independens familie suae numerosae, et ab aliis populis segregata a Deo constitutus, de quo plura cap. XXVIII, vers. 24.

VERSACULOS STOS, — servos domi suae natos. Ita Hebraea.

TRECENTOS DECEN ET OCTO. — Ut scias (ait S. Ambrosius, lib. De Abraham, cap. II) non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressit: eos enim adsciscit Abram, quos numero fidelium dignos judicavit, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem crederent. T enim, quod Graecis 300 significat, signum est crucis; I et H, quae significant 10 et 8, initium sunt et abbreviatio graeci nominis Jesu, si H T inserbas hoc

(4) Verbum חביוני alius, ut Ps. XXX, 3, gladio lanceae vaginis, thecis aut armentariis suis educere sonat; hic per metaphoram mittas in aciem velut ex umbratica vita educere valet. Septuaginta et Hieronymus fortasse פקדו per delicti legerunt, quod ad פקדו curiosus inspicere, hinc instrare, numerare, retulerunt.

Cur Abram hic vocatur Hebraeus?

Vers. 14.

Mysteria numeri 318.

modo his; tantum enim deest littera S, ut sit plenum nomen Jesus. Magis ergo merito fidei vicit Abram, quam numero exercitu. Ita S. Ambrosius, Eucherius et Rupertus, lib. V, cap. xv. Ubi adverte. Contigit haec Abrahae victoria juxta Dan, ut patet vers. 14, quae posita a Philippo Tetrarcha, in gratiam Caesaris Tiberii, dicta est Caesarea Philippi, ubi Petrus obscuram et symbolice hanc Abrahae fidei confessionem clare expressit; dicens: « Tu es Christus Filius Dei vivi, » Matthaei XVI.

Rursus idem S. Ambrosius, lib. I De Fide ad Gratianum, et Liberius Papa in epistola ad Orientales, et Rupertus hic putant haece 318 Abrahae patris credentium militibus, praesignificatos fuisse 318 Patres, fidei pugiles, in qui victrice Nieera infidelem Arium vicerunt et damnarunt. Verum haec omnia symbolice sunt accipienda, et aenigmatica. Moses enim haec scripsit hebraice, non graece: sed potuit Spiritus Sanctus haec ita attemperare, ut etiam in lingua et Ecclesia Graeca (quae futura erat florentissima, in quam proinde haec Hebraea transferri volebat) sua continerent mysteria.

15. ET DIVISIS SOCIIS IRRUIT SUPER EOS NOCTE. — Vers. 11. Abram unam turmam duxit: socios tres, puta Aner, Escol et Mambrè, in tres, ut videtur, turmas divisit, ut omnes effugii vias hosti clauderet, utque a quatuor partibus eos adorients percelleret, opinantes a magno exercitu se undique cingi, itaque omnes somno vinoque sepultos opprimeret.

Nota hic Abrahae bellicam fortitudinem, prudentiam, vigilantiam, fidem, justitiam, rursus charitatem, amicitiam, liberalitatem tum erga Lot, tum erga suos socios et amicos. Sic Leonidas, rex Lacedaemonum, cum trecentis in castra Xerxis, quae numerosissima erant, irrumpens, non ante cecidendi finem fecit, quam fessis occumberet, qui ad suos: « Prandete, ait, Commilitones, quasi apud inferos cenaturi. » Vide hic quam facile Deus dejicit omnem mundi potentiam, quaque per paucos, aequae ac per multos salvere possit.

USQUE DAN. — Urbs Dan tempore Abrahae et Mosi vocabatur Luis vel Lesem: et ita scripsit Moses: sed qui haec diaria Mosis digessit, pro Luis substituit nomen Dan, quod post Mosem vocata est, Josue XIX, 47: vide Can. 3. Alii putant Mosem spiritu prophetico vocasse eam Dan, quia ita vocandam praevidebat; sed prius est verius (2).

(3) Alii existimant fuisse alium locum ab urbe Dan, non quidem remotum, ubi alter fontium Jordanis. Cf. Josephum, Antiq. lib. I, cap. x. Hic fons, primum ab urbe Luis nomen novum nancisceretur, dudum Dan dictus, deinde, cum Danitae ea loca invasissent, id nomen est sortitus, cum ipsa etiam urbe vicina. Quod cum fieri saltem possit, hoc ex loco certum duci non potest argumentum, hoc vocabulum a Mose scriptum non esse. Ita Clericus.

17. EGRESSUS REX SODOMORUM. — vel ex montibus, vel ex urbe Sodomam, in quam, licet ab hoste iam ante direptam, fuga clapsus evaserat.

IN OCCURSUM EIUS. — ut Abrahae de victoria congratularetur, etisque gratias ageret, et ab eo suos cives ab hoste liberatos repeteret.

IN VALLE SAVE, QUE EST VALLIS REGIS. — Quia haec vallis postea dicta est vallis regis Melchisedech, ut habent Septuaginta, forte ex eo quod circa hanc vallem Melchisedech occurrerit Abrahae victori, etque benedixerit, ac sacrificium Deo obtulerit. Ant certe haec vallis dicta est regis, id est, ampla et regia; unde Josephus eam vocat campum regium. Hinc dicitur vallis Save, id est plana: dicitur etiam vallis illustris ob amenitatem, quia juxta Jordanem sita est, porrigiturque usque ad mare Mortuum. Ita Borchardus.

18. AT VERO MELCHISEDECH. — Videtur Abram ex Dan, et convalle Save, sive illustri, domum rediens in Hebron, sive ad convallem Mambre, non nihil delaxisse versus Salem ad Melchisedech, ut regem tam piū et tam celebrem viseret, utque per eum pro victoria adepti gratias Deo ageret et sacrificaret. Melchisedech, intelligens adventare Abram, occurrit ei.

Queres, quis fuerit hic Melchisedech? Primo, haeretici Melchisedechiani docuerunt Melchisedech esse Spiritum Sanctum: hic enim est Melchisedech, id est, rex justitiae; sed haec est haeresis.

Secundo, Origenes et Didymus putarunt Melchisedech fuisse angelum.

Tertio, Hebraei, teste S. Hieronymo hic in Quaes., volunt Melchisedech fuisse Sem filium Noe: vixit, enim Sem usque ad tempora Abrahae et Melchisedech.

Dico primo, de fide est Melchisedech fuisse verum et merum hominem. Fuit enim rex Salem et sacerdos, qui occurrit et benedixit Abrahae, uti hic dicitur. Ita Epiphanius, haeres. 56; Cyrillus, et alii passim.

Dico secundo, probabilis est Melchisedech non fuisse Sem, sed aliquem e regulis Chanaanorum, qui inter impios Chanaanos pius et sanctus vixit. Ita Theodoretus, Eusebius et passim veteres, quia Sem genealogia textur in Genesi: Melchisedech autem est sine genealogia, ut ait Apostolus, Hebr. VII. Secundo, quia Sem cum posteris occupavit Orientem; Cham vero cum suis occupavit terram Chanaan, in qua erat Salem, cuius rex fuit Melchisedech: erat ergo ipse Chamæus et Chanaanus, non autem Sem aut Semita. Vide dicta ad Hebraeos, VII, 7.

Dico tertio, Melchisedech idem est quod rex

Vers. 15. Hoba, quo nomine Eusebii adhuc tempore villa (sive) existit in tractu Damasceno. Ad laevam Damasci, id est, ad septentrionem Damasci. Oriens enim censetur anterior mundi pars, occidentis posterior: unde hic dicitur ארור, ille קדם. Meridies dicitur pars mundi vocatur, unde sequitur septentrionem esse sinistram.

Melchisedech fuit regulus Chanaanus.

justitiae; a justitia ergo et sanctitate huic regi inditum et appropriatum est hoc nomen Melchisedech: non ergo hoc nomen fuit commune regum Jerusalem, uti vult Cajetanus, quemadmodum Aegypti regibus commune fuit nomen Pharaeo, et postea Ptolomeus; atque Palaestinis regibus tempore Abrahae commune nomen erat Abimelech. Sed huic personae et regi proprium fuit hoc nomen Melchisedech; fuit enim ipse typus Christi justi et sancti Sanctorum. Unde tradit S. Ignatius, epist. ad Philadelphiam, et Suidas, Melchisedech et regem et pontificem et virginem tota vita permansisse.

Dico quarto, Melchisedech fuit typus Christi: primo, in nomine et nominis etymo: uterque enim fuit rex justitiae; secundo, in officio et statu: uterque enim fuit rex Salem, id est pacis; tertio, in generatione: uterque enim fuit sine patre et matre, ad Hebraeos VII, 2; quarto, in aetate et duratione: uterque enim quasi aeternus induitur in Scriptura; quinto, in pontificatu; sexto, in sacerdotio Eucharistico. Vide dicta ad Hebraeos, VII, 16 et seq.

REX SALEM. — Censet S. Hieronymus, epistola 126 ad Evagrium, hanc Salem non esse Jerusalem, sed aliam urbem sitam juxta Seythopolim, ubi Joannes baptizabat, Joan. III, 23, in qua, ait Hieronymus, etiamnum ostenditur palatium Melchisedech, sed errore vulgi, uti videtur. Forte Jero-boam ejusque posteri, ut hoc suum palatium celebrarent, dixerunt illud fuisse palatium Melchisedech. Nam communiter Patres docent Melchisedech fuisse regem Salem, id est Jerusalem: ita Irenaeus, Eusebius Caesariensis, et Emisenus, Apollinarius; Josephus, Chaldaeus, Procopius, Abulensis, Andreas Masius, Isidorus, et ex iis Ribera in Hebr. VII, estque haec traditio Hebraeorum. Jerusalem enim prius dicta est Jebus, et Salem, ut patet Psal. LXXV, 3, in Hebraeo. Imo Josephus, lib. VII Belli, cap. XVIII, et ex eo Hegesippus et Isidorus, tradunt Jerusalem conditam esse a Melchisedech.

PROFERENS (hebraice מנחם חסדי, id est protulit) PANEM ET VINUM, — non ad cibum militum, vel ad epulum victoriale, ut volunt Calvinus et Kemnitius; jam enim ex praeda saturi erant milites, ut patet vers. 24; sed ad sacrificium pacificum, in gratiarum actionem pro victoria Abrahae a Deo concessa offerendum. Patet id, primo, ex eo quod subditur: « Erat enim sacerdos, » g. d. Protulit panem et vinum ad sacrificium, quia erat sacerdos, cuij proprium munus est sacrificare; secundo, quia Psal. CIX, Hebr. VII, et alibi celebre est sacerdotium, ac consequenter sacrificium Melchisedech. Jam vero nusquam alibi sacrificium Melchisedech, ejusque ritus et modus exprimitur nisi hic; ergo protulit hic panem et vinum ad hoc, ut ad Deo ex more suo offerret in sacrificium. Solitus ergo erat Melchisedech Deo panem et vinum offerre. Tertio, quia veteres Rab-

Melchisedech fuit vices. Patet ty. Just Christi abser ambigias.

Patet rex Jerusale.

Idem vers. 15. vers. 24.

bini, quos citat et sequitur Galatinus, lib. X De Arcanis catholice veritatis, Genebrardus in Chronologia, in Melchisedech, vertunt, obtulit panem et vinum. Hebraei enim verbo *hotsi* in sacrificiis utuntur, ut patet *Judic.* cap. vi, vers. 18, ubi hebraice est *וְהוֹסִיאוֹ הוֹסִיאוֹ מִיְמֵינָהּ* *hotsi m'ina*, quod noster interpretes vertit, *portans sacrificium*; S. Augustinus vero in lib. *Judicium*, Quæst. XXXV, vertit offerum sacrificium. Quarto, quia Apostolus, *Hebr.* cap. vii, sacrificium Melchisedech opponit Aaronico, dicitque Christum sacerdotem esse secundum ordinem non Aaron, sed Melchisedech: Aaronici autem sacerdotes offerebant omnis generis animalia: ergo Melchisedech non hæc, nec victimam eruentem, sed incruentam, puta panem et vinum, obtulit. Quinto, est hæc communis sententia Patrum, Irenei, Cypriani, Augustini, Hieronymi, Theodreti, Eusebii, Ambrosii et aliorum, quos citat Bellarminus, lib. I De Missa, cap. vi.

Hinc patet Missam esse sacrificium, Christumque non tantum in cruce, sed etiam in ultima cena sacrificasse, adeoque Eucharistiam non tantum esse Sacramentum, sed et sacrificium: tam enim David, quam Apostolus, dicunt Christum esse sacerdotem, secundum ordinem non Aaron, sed Melchisedech: atqui talis non fuit in cruce, quia in cruce eruentum obtulit sacrificium, quod proinde potius fuit secundum ordinem Aaron, quam Melchisedech; ergo talis fuit in ultima cena, cum scilicet Eucharistiam sub specie panis et vini instar Melchisedech Deo obtulit. Ita passim docent omnes Patres, quos citat Bellarminus loco jam citato.

Nota: Melchisedech prius panem et vinum Deo obtulit in sacrificium, scilicet partem panis eruentem, partem vini libando, id est, effundendo Deo in gratiarum actionem pro victoria Abraham; deinde reliquam panis et vini partem in milites Abraham libandam, id est, participandam et comedendam distribuit: hoc enim moris erat in sacrificio pacifico. Ita pariter Christus in ultima cena obtulit panem et vinum, consecrando illa, et transsubstantiando in sacrificium Eucharisticum, eaque deinde Apostolis libanda distribuit, et similiter offerenda et libanda præcepit.

ERAT ENIM SACERDOS. — Hebraice *וְהוֹסִיאוֹ הוֹסִיאוֹ* *vehu cohen*, et ipse sacerdos, id est, quia erat ipse sacerdos: dat enim causam, cur protulerit panem et vinum, scilicet, quia ex iis parabat sacrificium: hæc enim ad præcedentia in hoc versu pertinent, non autem ad sequentem vers. 9, ut volunt Novantes, patet ex textu Hebræo, Græco, Chaldaeo et Latino, qui omnes hæc in eodem versu jungunt præcedentibus, scilicet vers. 18, non autem sequentibus vers. 19. Falluntur ergo Novantes, qui Melchisedech sacerdotem hic vocari putant eo tantum nomine, quod benedixerit Abraham, ut sequitur.

Sic sæpe hebraicum *וְהוֹסִיאוֹ*, id est *et*, sumitur pro rationali *וְהוֹסִיאוֹ* *hi*, id est *quia, nam, enim*; ut Ps. xciv,

vers. 5: « Ipsi sunt mare, et (id est *quia*, ut vertit S. Hieronymus) ipse fecit illud. » *Isaia* lxxv, 3: « Tu iratus es, et (quia) peccavimus. » *Lucæ* capite i, vers. 42: « Benedicti tu in mulieribus, et (quia) benedictus fructus ventris tui, » et alibi sæpe.

SACERDOS. — Novantes vertunt, *princeps*; sic enim sumitur hebraice *כֹּהֵן* *cohen*, II Reg. viii, 18, ubi filii David vocantur sacerdotes, id est principes; et, ut Septuaginta vertunt, *ἐπίσκοποι*, ubi exponitur I Paral. xviii, 17. Verum proprie *cohen* non nisi sacerdotem significat, abusive vero et raro significat principem. Hic vero significare sacerdotem patet, primo, tum ex antecedentibus, tum ex sequentibus: non enim principis, sed sacerdotis est tam sacrificare, quam benedicere; secundo, quia ita vertunt Septuaginta, Chaldaeus, Philo, Josephus et Rabbinus; tertio, quia sequitur, « Dei altissimi; » erat ergo sacerdos: non enim recte quis dicitur Princeps Dei altissimi, sed recte quis dicitur Sacerdos Dei altissimi; quarto, quia ita vertit S. Paulus, *Hebr.* vii, 1, cum ait: « Hic enim Melchisedech, rex Salem, Sacerdos Dei summi, » græce *ἱερεὺς* (uti et vertunt Septuaginta quos citat et sequitur Paulus), id est altissimi (1).

Notat S. Dionysius, cap. viii *Cælest. Hierarch.*, Melchisedech dicit sacerdotem Dei altissimi, non tantum eo quod illi ipse serviret, sed quod et alios ad ejus fidem cultumque converteret ac promoveret.

19. BENEDIXIT EI. — Puta Melchisedech Abramo, tanquam major juniori benedixit. Erat enim Melchisedech typus Christi, sacerdotis æterni, cum Abram ad suos Levitas temporarium tantum sacerdotium transierit. Benedixit autem, dicens: « Benedictus Abram Deo excelso, » id est a Deo, vel apud Deum excelsum, q. d. Benedicatur Abram, et bonis cumuletur a Deo excelso, prout ipse cepit ei benedicere, dum ipsi hanc victoriam tam illustrem contulit. Ita Lipomanus, qui hic notat tres actiones sacerdotales Melchisedech: prima est, quod panem et vinum obtulit; secunda, quod Abramo victori benedixit; tertia, quod ab eo decimas accepit.

QUI CREAVIT. — Hebraice *וְהוֹסִיאוֹ הוֹסִיאוֹ* *vehu cohen*, id est, quia erat ipse sacerdos: dat enim causam, cur protulerit panem et vinum, scilicet, quia ex iis parabat sacrificium: hæc enim ad præcedentia in hoc versu pertinent, non autem ad sequentem vers. 9, ut volunt Novantes, patet ex textu Hebræo, Græco, Chaldaeo et Latino, qui omnes hæc in eodem versu jungunt præcedentibus, scilicet vers. 18, non autem sequentibus vers. 19. Falluntur ergo Novantes, qui Melchisedech sacerdotem hic vocari putant eo tantum nomine, quod benedixerit Abraham, ut sequitur.

20. DEDIT EI DECIMAS. — Puta Abram Melchise-

(1) Apud antiquissimos populos rex simul erat sacerdos, vel pontifex. Apud Virgilium, *Æneid.* III, 86, legitur: Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos. Cf. Aristotlem, *Polit.* lib. III, cap. xv.

decho, ut patet ad *Hebr.* vii, vers. 4. Ita Josephus et alii passim. Falluntur ergo Hebraei nonnulli, qui e contrario volunt Melchisedech dedisse decimas Abramo: quorum hæc est ratio. Ille dedit decimas qui præcessit, quique benedixit Abramo; atqui hic est Melchisedech: ergo Melchisedech dedit decimas. Verum falsa est major propositio. Hebraei enim crebra est enallage personæ: ipsi enim sæpe ab una persona ad aliam tacito nomine transeunt, eamque ex dialogismo, vel aliis circumstantiis subintelligendam relinquunt.

Tropologie S. Ambrosius hic: « Qui vincit, ait, non debet arrogare sibi victoriam, sed deferre Deo. Hoc Abraham docet, qui triumpho humilior factus est, non superior: sacrificium denique obtulit, decimas dedit. »

DECIMAS. — Unum de decem, inquit Chaldaeus. Vide hic quam fides et ratio naturalis inellectum ad dandas Deo decimas, etiamsi eas absolute non præcipiunt; et hoc sensu decimæ dici possunt esse juris nature, cum absolute sint juris positivi, scilicet divini in lege veteri, humani in lege nova. Abraham avi exemplum secutus est Jacob, cap. xxviii, vers. 22.

Ita et Gentiles quodam religionis impulsu, sæpe in bello de manibus decimas voverunt et redderunt. Id a Posthumio factum est, obtenta belli Latini victoria, nec non ab aliis Romanorum ducibus, uti narrat Dionysius Halicarnassius, lib. vi, Livius et alii. Xenophon quoque in *Cyro*, lib. v: « Hic etiam, inquit, pecuniam de captivis collectam partit, et æquæ quam decimæ nomine aut Apollini, aut Ephesie Dianæ voverant, consecrandam Prætores acceperunt. » Idem in *Agessila*: « Hostium, ait, ita fructus agro est, ut duobus annis centum talenta et amplius Deo apud Delphos decimam dedicaret. »

Notat Chrysostomus, orat. 4 *Contra Judæos*, Melchisedech præfigurasse sacerdotes novæ legis; Abram, qui ei decimas dedit, adumbrasse laicos. EX OMNIBUS — spoliis, quæ Babylonis in bello ademerat.

21. DA MIHI ANIMAS. — homines: ita Septuaginta, q. d. Redde mihi cives et subditos meos captivos, quos cum Lot hostibus excussisti; cæteram prædã tibi serva.

Nota, quid valeat unius viri virtus et gratia apud Deum: scilicet, Deus in unius justi Lot gratiam, tot implos Pentapolitis liberavit, ut famulum suum Abram magnificaret.

22. LEVO MANUM MEAM. — q. d. Levans manum in celum, quasi ad Deum, quem testem et vindicem invoco, juro: hæc enim ceremonia veteres jurabant, levando scilicet manum in celum (1).

(1) Item jurantium apud Virgilium occurrit ritus, *Æneid.* XII, 195:

Sic prior *Æneas*, sequitur sic deinde Latina,
Spergicem celum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, *Æneas*, tetram, mare, sidera juro.

POSSESSOREN COELI ET TERRÆ. — Hinc Philo, libro *De Cherubim*, docet Deum solum habere dominium rerum omnium; homines vero earundem tantum habere usum et fructum.

23. A FILO SUBTEGMINIS USQUE AD CORRIGIAN CALIGÆ. — id est, nec vilissimum, nec minimum quid accipiam. Est adagium. Vox *subtegminis* non est in Hebræo, sed a nostro interprete addita est explicationis causa. Subtegmen est filum quod sub stamine textitur, vel quod stamini intextitur: in textura enim sibi respondent quasi correlativa, stamen et subtegmen. Porro caliga est genus calcamenti militaris, unde milites caligati dicti sunt, et Cæsar imperator dictus est Caligula. Sic *Actor.* xii, 8, dicitur: « Calcea te caligas tuas, » quasi calcæos tuos (2).

NON ACCIPIAM EX OMNIBUS QUÆ TUA SUNT. — quæ sunt Pentapolitanorum, quæque ab hoste recuperavi: nam ex bonis hostium non negat Abram se partem suam accepturum.

Nota hic continentiam Abraham, quæ eum vere divitem fecit, ut posset dicere illud Seneca: « Mæe sunt divitiæ, tu divitarum es: quia divitiæ sapienti in servitute, stulto in imperio sunt. » Noluit ergo quidquam accipere, primo, ut omnes viderent non propter lucrum pugnassee, sed ex charitate, ad liberandos captivos. Quam paucos hodie sic bellantes invenies? Secundo, quia illa bona pauperibus erepta erant: maluit ergo ea ipsis restitui, quam illis ditari; tertio, quia noluit esse obnoxius regi ea offerenti; quarto, ut gloriam victoriæ non sibi, sed Deo attribueret; quinto, ut insignem animam, terrena omnia parvipendentem, impiis ostenderet, sequæ majus quiddam habere quam opes, in quibus infideles omnem spem collocant, q. d. Habeo Deum, qui plus potest, quam omnia mundi bona. Unde S. Ambrosius, libro II *De Abraham*, capite viii: « Perfectæ, ait, mentis est, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris assumere. Ideo Abraham dicit: Nihil sumam ab omnibus tuis. Quasi contagium declinat intemperantiam, quasi labem refugit corporalium sensuum, delectationes mundi rejicit, querens quæ supra mundum sunt: hoc est extendere manus ad Dominum. Manus, operaria promissis, erigantur speratis mercibus. »

Aliter Pererius: « Quæ tua sunt, » inquit, id est, quæ tua fuerunt, sed jam mea sunt; nam capta bello justo, ejuscumque illa fuerint, finit victoris, lego non naturali, sed positiva nullarum gentium, quam in Hispania servari docent Abulensis et Covarruvias: eandem in Belgio

(2) Quia constructiones phrasæ pro particula וְ sequente וְ majora minoribus opponi solent, hinc aliqui hunc locum sic interpretantur: Non a rebus pretiosioribus usque ad vilissimam quævis, ita ut וְ hic minime rem nihil, sed pretiosam, proprie vestem captivam indicet. Cf. *Prov.* vii, 16; *Gen.* ii, 15.

Vers. 23
Caliga
pro caligæ

obtinere nonnulli dicunt, ut nimirum præda in manu hostium. Verum hæc, ut dixi, sunt ab hoste abacta, et hosti rursus excussa cædat juris hostium, non naturæ, quod sequitur hic excussori, modo illa spatio 24 horarum fuerit Abram.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus promittit Abraham semen numerosum instar stellarum cæli, simulque terram Chanaan. Hinc secundo, vers. 9, hujus promissionis dat signum, puta victimas, quibus simul fœdus suum cum Abram sancit. Tertio, vers. 13, se posteros Abraham post 400 annos in Chanaan induciturum pollicetur.

1. His itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem, dicens: Noli timere, Abram, ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis. 2. Dixitque Abram, Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absque liberis: et filius procuratoris domus mee iste Damascus Eliezer. 3. Addiditque Abram: Mihi autem non dedisti semen: et ecce vernaculus meus hæres meus erit. 4. Statimque sermo Domini factus est ad eum, dicens: Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis hæredem. 5. Eduxitque eum foras, et ait illi: Suspice cælum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. 6. Credidit Abram Deo, et reputatum est illi ad justitiam. 7. Dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldaeorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam. 8. At ille ait, Domine Deus, unde scire possum, quod possiderurus sim eam? 9. Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, et capram trimam, et arietem annorum trium, turturem quoque et columbam. 10. Qui tollens universa hæc, divisit ea per medium, et utrasque partes contra se alitrinsecus posuit: aves autem non divisit. 11. Descenderuntque volucres super cadavera, et abiebat eas Abram. 12. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, et horror magnus et tenebrosus invasit eum. 13. Dictumque est ad eum: Scito prænosces, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, et subiciet eos servituti, et affligent quadringentis annis. 14. Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo; et post hæc egredientur eum magna substantia. 15. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona. 16. Generatione autem quarta revertentur huc; necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque ad præsens tempus. 17. Cum ergo occubisset sol, facta est caligo tenebrosa, et apparuit elibanus fumans, et lampas ignis transiens inter divisiones illas. 18. In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem. 19. Cinaeros, et Cenezæos, Cedmonæos, 20. et Hethæos, et Pherezæos, Raphaim quoque, 21. et Amorrhæos, et Chanaanæos, et Gergesæos, et Jebusæos.

VERS. 1. 1. HIS ITAQUE TRANSACTIS, — *q. d.* Confecto in Sodomis bello et victoria, gratisque Deo actis per Melchisedech; cum Abram metueret ne Babylonii bellum restaurarent, aut ne Chananæi invidia aut spe prædæ illecti, in eum quasi spoliis onustum irruerent: Deus volens remunerari ejus pietatem, fortitudinem et virtutem, apparuit Abramo, eumque roboravit, dicitans, nihil ipsi ab Assyrîis aut Chananæis esse metuendum: ipsum enim sibi cordi esse et curæ, se ejus tutorem, protectorem et remuneratorem fore.

PER VISIONEM, — non in somno, sed in visione qua Abram vigil vidit angelum, Deum representantem, in corpore assumpto: vel oculis corporeis, vel potius oculis mentis, cum eoque fœdus inicit. Ita Tostatus, Pererius, Oleaster.

EGO PROTECTOR TUUS. — Hebraice עבדך אבנך *anochi magem tach*, ego sum *clypeus* tuus, ego sum scutum tuum, ego instar scuti te protegam, omniaque hostium tela excipiam. Unde Septuaginta vertunt, ego *hyperaspistes tuus*, qui scilicet te præcedo, et scuto meo protego, uti capitanei in

Dens ad elyptum indurum.

acie suam habent hyperaspistem præambulum. Vide hic quomodo Deus justos et amicos suos soletur et protegat. Sic protexit Davidem, *Psal. v, 13*: « Domine, ut scuto bonæ voluntatis tue coronasti nos. » Et *Psal. cxvii, 6*: « Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. » Notum est apud Alciantum emblema militis, qui scutum, quo omnium hostium tela exceperat, cymbam fecit, qua fluvium pedibus impermeabilem trajecit, indeque clypeum osculatus: « Hic, inquit, verus et solus amicus mihi fuit, cum premererque solo, cum premererque salo. » Tale scutum ubique et in omnibus Abraham aliisque Sanctis fuit et est Deus.

ET MERCES TUA MAGNA NIMIS, — *q. d.* Quia tam pie, sancte et fortiter egisti, o Abram; et quia respquisti mercedem vilem regis Sodomæ, cap. *xiv, vers. 22*, hac de causa ego tue fidei, patientiæ, fortitudinæ, charitati, obedientiæ mercedem rependam magnam nimis, quæ tuos labores longo exsuperet. Ita SS. Chrysostomus, Ambrosius, Cajetanus.

Nota hic mercedis nomen, contra hæreticos: ubi enim est merces, ibi est meritum bonorum operum, quod hanc mercedem meretur.

Merces hæc primo, est temporaria, puta multitudo et amplitudo familiæ et posteritatis, ut patet vers. 5. Secundo, est spiritualis et æterna, *q. d.* Ego ipse qui sum Deus bonorum omnium oceanus, ero merces, præmium et beatitudo tua objectiva, o Abram. Idem canit David *Psal. xv*:

« Dominus pars hereditatis meæ et calicis mei, tu es qui restituas hereditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in præclaris; etenim hereditas mea præclara est mihi. » Et *Psal. lxxi*: « Quid mihi est in celo, et a te quid volui super terram? » et S. Thomas Aquinas cum Neapoli orans audiret a Christo crucifixo: « Bene scripsisti de me, Thoma, quæ ergo erit merces tua? » respondit: « Non alia quam tu, Domine, » in enim es spes mea, merces mea, amor meus et omnia. Mentuntur ergo impii, qui dicunt *Malach. iii, 14*: « Vanus est qui servit Deo. »

Addunt tertio nonnulli, per *ego protector tuus*, promitti Abraham donum perseverantiæ: per *vero et merces tua*, significari et revelari Abraham æternam ejus electionem, eamque efficacem ad gloriam. Sed hoc uti mysticum, ita incertum est.

2. QUID DABIS MIHI, q. d. Credo, Domine, te multa bona et opes mihi largiturum, sed cui illa servient? ego enim illiberis sum, filio et hærede careo. Sciebat Abram Deum sibi promississe filium cap. *xii, vers. 7*, nec de Dei fide dubitat; sed in re tanta tamque cupida, metuit ne sua culpa Dei promissionem averterit, vel evertit. Cupido enim et amor omnia tuta timet; nec quiescit donec potiatur amato, reque ita cupida.

FILIUS PROCURATORIS. — Hebraice est בן טעק *ben mesec*, quod primo, Gennadius et Diodorus exponunt *filius Mesec*, quæ est ancilla mea oriunda

Damasco Secundo, Vatablus vertit, *filius relictionis domus meæ*, id est, is cui curam omnem rei familiaris meæ reliqui et commisi, puta dispensator et procurator meus. Tertio et proprie, Oleaster et Forsterus vertunt, *filius excursionis* vel *discurtionis domus meæ*, id est, qui discursus per domum meam, uti solet æconomus, in rebus dispensandis et administrandis. Mesec enim deducitur a radice טעק *seuc*, vel טעק *secae*, id est *discurrere*, quod proprium est procuratorum. Unde Chaldeus et Theodotion vertunt, *filius æconomis* vel *procuratoris meæ*. Jam per hebraismum ponitur abstractum pro concreto, puta excursio pro excursore, procuratio pro procuratore: intelligitur enim nomen טעק *is*, id est *vir, q. d. is mesec*, id est *vir procuratoris*, cui scilicet credita est procuratio (1). Sic vulgo vocamus justitiam ipsum judicem, qui præest justitiæ. Unde Aquila vertit, *filius potum dantis domus meæ*, id est, ut S. Hieronymus in *Quæst. Hebr.* vertit, *filius procuratoris domus meæ*: procurator enim cibum et potum procurat et præbet familiæ.

ISTE DAMASCUS ELIEZER, — supple, meus hæres erit, quia careo filio. Jam Gennadius et Diodorus putant Eliezer vocari Damascum, id est Damascenum, quia natus erat ex matre Damascena.

Secundo, Tostatus, Delrio et Honcala putant huic servo proprium nomen fuisse Damascum, qui fuerit filius Eliezeri, *q. d.* Damascus Eliezeri, scilicet filius.

Tertio et genuine, ut videtur, Damascus hebraice דמשק *Dammese*, descendit a mesec, quod præcessit; ut præfixa littera dabit sit articularis, quem Syri usurpant pro hæ demonstrativo Hebræorum. « Damascus » ergo, vel *Dammese*, idem est quod iste mesec, puta iste procurator, quod vulgo dicunt Flandri *den Procureur*. Itaque ex officio quasi perpetuo et hereditario procuratoris, hic servus vocatus Damascus, cum ejus proprium nomen esset Eliezer. Ab hoc Damasco conditam esse urbem Damascum tradit S. Hieronymus, Tostatus et alii. Quare ingeniosius quam verius censent alii, Damascum dici a דם *dam* et טעק *seac*, quasi dicas, saccus sanguinis, puta rubri vini. Unde et Greci eam Damascum, quasi *αἶμα*, sanguinis, id est vini, et *μασκα*, saccum dictam voluerunt: et quia magna ibidem fuit vini fertilitas et copia, hinc Bacchum istic in sacco habitasse finxerunt. Sed hoc Gentilium fuit commentum, qui hunc Damascum Abraham æconomum ignorarunt; ideoque ex etymologia Damasci, ejus nomenclaturam indagarunt.

(1) Mellius, ut videtur, hanc vocem Schultensius illustrat ex Arabico *maschak*, quod proprie *peccare, polire*, dicitur vero metaphoricè *ditigere et nitide curare* significat, ut *filius politionis domus meæ* sit politor, procurator domus meæ, qui universam domum administrat. Conqueritur Abrahamus, quod peregrino (Damasceno cui-dam) et alienigenæ, non proprio filio, domus suæ curam committere, bonaque sua relinquere cogatur.

Eliezer procurator Abraham, idcirco vocatur Damascus.

3. VERNACULUS MEUS. — verna meus, id est servus meus domi mee natus, ut habent Hebraei.
 4. STERNIQUE. — Vide quam cito angustiis et scrupulis suorum occurrat Deus.

DE UTERO. — De ventre. Est hebraismus.

3. NUMERA STELLAS. — Erat ergo tunc nox, non illunis, sed innubis, serena et stellata. Hinc patet stellas, etiam visibiles, esse nobis innumerabiles. Nam, ut ait S. Augustinus, quanto quisque acutius intuetur, tanto plures in caelo videt. Ita ipse, lib. XVI De Civit. xxiii, S. Basilius, Eusebius, Aristoteles, Plato, et Seneca apud Pererium. Dioptra vero longe plures stellas ostendit, quae solis oculis cerni nequeunt. Cum ergo nonnulli ex Ptolemaeo et Astrologis tantum numerent stellas 1022, tantum visu insignes, illustres et magis notabiles numerant.

Nota: Jubeat Deus Abram numerare stellas, tum quia erat astronomus, tum quia eas sepe suspicere, et ad caelum spirare et anhelare solebat, uti et faciebat S. P. N. Ignatius. Hinc Orpheus apud Clementem, lib. V Stromat., Abrahamum vocat Astrologum, cum canit:

Unus praeterea, cui divinator origo
 Chaldaeus ex genere, is noscebat sidera caeli,
 Illorumque vias, et qua moventur in orbem
 Sphaera.

SIC ERIT SEMEN TUUM. — g. d. Instar stellarum erit, o Abram, posteritas tua, tum ad litteram, carnalis Judaeorum, quam proprie hic efflagitas; tum allegorice, spiritualis credentium et Christianorum: hi enim sunt filii Abrahae; tum quia ejus fidem et pietatem imitantur; tum quia Christus filius Abrahae secundum carnem, Christianorum omnium est parens; et hoc est quod, teste S. Ambrosio et S. Augustino, dixit Christus Joan. viii, 36: «Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est.»

Nota posterio Abraham, tum carnales, tum potius spirituales, recte comparari stellis caeli, quia posteritas haec instar stellarum primo, est innumera et maxima (quod maxime hic ad litteram intenditur); secundo, est sublimissima et celestis; tertio, est constans, ordinatissima et aeterna; quarto, est potentissima; quinto, est famosissima; sexta, est splendidissima et gloriosissima, atque talis maxime erit post resurrectionem: «Qui enim docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates, Danielis cap. xii. Stellae ergo significant fideles illustres, ut sunt Doctores. Atque huc alludit Ecclesia, cum canit: «Signifer tuus S. Michael representet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahae promissisti tibi? nisi hic, et vers. 4) et semini ejus.»

Nota secundo: Filii Abrahae carnales, puta Judaei, expressa fuerunt figura spiritualium Abrahae filiorum, puta Christianorum, primo, in numerosissima eorum multiplicatione; secundo, in duris-

7. POSSIDEBAS. — per tuos posteros.
 8. UNDE SCIRE POSSUM. — Non dubitat Abram de Dei promissione (alioqui enim fides ejus non

simam eorum vexatione et afflictione in Aegypto; tertio, in tam felici transitu maris Rubri domeris Aegyptiis; quarto, in cibo, puta mamma celestis, quo alii sunt in deserto per 40 annos; quinto, in serpente aeneo: quem quicumque morsu a serpentibus aspiciant, sanantur; sexto, in peregrinatione 40 annorum per desertum, duce columna caelesti, per tot pericula et tentationes; septimo, in introductione eorum in terram promissam, duce Josue, sive Jesu filio Nave; octavo, in abundantia vini, mellis et olei in terra Chanaan. Haec enim omnia spiritualiter facile est adaptare Christianis.

6. CREDIDIT ABRAM DEO. — promittenti rem tam arduam, et per naturam impossibilem, puta quod ex Sara anu et sterili generaret filium, et per eum posteros innumeris, instar stellarum caeli.

Nota: Haec fides Abrahae non nuda et informis fuit, uti volunt Novantes; sed submissionis, obedientiae, reverentiae, charitatis, aliarumque virtutum operibus vestita et formata, ut patet ex praecedent. et seq., atque ex Jacobi epist. cap. ii, vers. 21.

ET REPUTATUM EST (a Deo, vel judicio Dei, quod sincerum est, et falli nequit) ILLI AD JUSTITIAM. — Hebraice est, *vaiachelecha to tsedaka*, «et reputatam illam,» scilicet fidem, Deus «illi ad justitiam,» majorem scilicet (nam jam ante justificatus erat Abram, ut patet vers. 1 et cap. praeced.) et ut coram Deo justior appareret, et revera esset. Deus enim ita aestimat, uti res ipsa in se habet; alioqui enim falleret Dei judicium.

Perperam ergo Novantes ex hoc loco probare contendunt suam justitiam imputativam. Sic enim dixisset Moses: Imputavit Deus Abrahae justitiam Christi; jam autem contrarium dicit, scilicet quod Deus ipsi Abrahae fidem non Christi, sed ipsiusmet Abrahae imputavit ad justitiam, quia scilicet propter Abrahae fidem, actusque fidei tam heroicis, eum justum, imo solito justiorem habuit et censuit. Nam per hos intrinsecos fidei actus, non denominative, nec imputative, sed revera et intrinsece justificatus est, et in justitia crevit Abram.

Nota: Haec sententia, «Credidit Abram Deo, et reputatum est illi ad justitiam,» generalis est, et ad omnia praecedentia perlinet. Abram enim per fidem ex injusto factus est justus, et per fidem in justitia jam adeptus crevit. Vult enim S. Scriptura hic Abram proponere quasi patrem fidei et exemplar justificationis. Hic tamen potius quam alibi hanc sententiam ponit, quia credere semen tale ac tantum, tum carnale, tum spirituale ex conjugibus senibus, sterilibus et infirmis nasciturum, arduus erat fidei actus, isque amplissimus, omnia aia credenda tacite complectens. Plura de hoc loco dixi Rom. iv, 3.

7. POSSIDEBAS. — per tuos posteros.

8. UNDE SCIRE POSSUM. — Non dubitat Abram de Dei promissione (alioqui enim fides ejus non

Ver. 4.

Abram hic factus est non justus, sed justior.

Imputativa Non-vanum iustitia ejus.

Ver. 1

Ver. 8

Cur Abram velit signum? fuisset illi reputata ad justitiam), sed tantum modum ejus scire cupit, et ejus quod crediderat symbolum aliquod, et similitudinem sibi exhiberi exoptat. Ita Theodoretus, S. Chrysostomus et S. Augustinus. Id ita esse patet ex responsione Dei, qui annuens petitioni Abrahae tale datur signum, quo modum et ordinem futurae ob oculos ponit; secundo, cupit hic Abram ut Deus promissum suum confirmet, nec ullis posteriorum demeritis idipsum irritet, inquit Rupertus et Tostatus; tertio, non tam sibi quam posteris signum petit hic Abram, ut scilicet per signum hoc posterius firmius idipsum crederent. Ita Cajetanus.

9. SUME MIHI VACCAM TRIENNEM, etc. — Primo, in usum foederis, quod tecum more et ritu vestro pacisci, borumque animalium occisione et divisione sancire volo; secundo, ut post initum mecum foedus, iis mihi sacrifices; tertio, ut per ista tibi adumbrem et significem quae posteris tuis eventura sunt, partim laeta, partim tristia, antequam ineant possessionem terrae Chanaan, eis a me promissa. Ita Pererius.

VACCAM TRIENNEM, ET CAPRAM TRIMAM, ET ARIETEM ANNORUM TRIUM, TURTUREM QUOQUE ET COLUMBAM. — Haec omnia symbola sunt futurorum post Abram in ejus posteris, puta Hebraeis.

Primo ergo, «vacca» haec «triennis» indomita significat primam generationem Hebraeorum, eorumque libertatem in Aegypto tempore Joseph: tunc enim libera et laete, instar juvencae, pascebantur opibus Aegypti; secundo, «capra trima» significat secundam generationem Hebraeorum, quam post Joseph instar caprae vulgare coeperunt Aegypti, Hebraeorum operis et servitutis se distando; tertio, «aries» durus et cornutus significat tertiam generationem Hebraeorum numerosissimam et fortissimam, ac proinde durissima servitutis oppressam ab Aegyptiis, nascente Mose; quarto, «duae aves,» non divisa, uti caetera, sed integrae in sacrificium oblate, significant, quod post 400 annos Hebraei liberi et integri essent evoluturi ex Aegypto, ut Deum colerent, tum in deserto, tum in Chanaan. «Turtur» gemebunda significat 40 annos luctus, in peregrinatione per desertum. Unde turtur hebraice dicitur *tor*, a *tor* tur, id est cogitare, meditari, eo quod turtur intus loqui videatur, instar eorum qui meditantur secum loquuntur, «Columba» socialis significat tempus Josue, quo Hebraei in terra promissa laete ac placide habitaverunt. Pro columba hebraice est *tor* *posal*, id est pullus columbae, sive pipio, ut verit Chaldaeus. Hebraei enim recenser sub Josue Chananaeam ingressi, in ea fuerunt quasi pipiones.

«Dissectio quadrupedum» significat afflictiones varias Hebraeorum in Aegypto; harum finem significant aves integrae. «Volucrum volatus» ad cadavera significat Og, Seon, Amalec aliosque hostes Israelem peregrinationem invadentes et vellicentes. «Abram volucres abigans» significat

Vacca, capra, aries significat tres generationes Hebraeorum.

Imputativa Non-vanum iustitia ejus.

Dei providentiam, Hebraeos ob merita Abrahae tuentem et protegentem. Ita Theodoretus et Diosdorus Tarsensis.

Tropologie, de oratione et variis in ea distractionibus instar avium abigendis, vide apud S. Gregorium lib. XVI Moral. xx.

Quaerens, cur Deus voluit haec animalia terrestria esse trima, sive trium annorum? Respondeo primo, quia trima animalia perfecta sunt statura, aetate et robore; secundo, symbolice, quia servitus Aegyptia duravit per tres generationes, puta Caat, Amram et Mosi.

Tropologie, qui contendit ad terram promissionis in caelis, quasi verus Hebraeus Abraham filius, hic sumat primo, vaccam triennem, id est humilitatem triplicem, puta, humilitate superioribus, paribus et inferioribus; secundo, capram trimam, id est penitentiam triplicem, puta contritionem, confessionem et satisfactionem; tertio, arietem trimum, id est fortitudinem triplicem, ut scilicet fortiter ferat pro fide et Dei obsequio damna opum, honoris et corporis, sive vitae; quarto, sumat turturem, id est castitatem et orationem; atque columbam, id est simplicitatem et mansuetudinem; quinto, abigit volucres, id est demonum tentationes.

Mystice, hoc est physice, S. Ambrosius, lib. II De Abraham, cap. viii: Vitula, inquit, representat terram, capra aquam, aries aerem, qui fortis ut aries, ventis et procellis terram aequumque concutit. Haec enim offensa sunt Deo. Moraliiter, vitula est caro, capra est sensus, aries est verbum. Caro nostra vitula est: laborat ut seriat: laborat ut colligat: laborat ut pariat: innumeris fatigatur laboribus. Unde et Graeci *δρακων ἀπὸ τῆς ἀργαλίας λίαν*, eo quod dometur nimis. Sensus autem nostri caprarum modo, velut saltu quodam alii exiliunt. Ad omnem occasionem praesto sunt, vel occursu femineae pulchritudinis, vel odore suavitalis alienius; audita pariter et tactu moventur velocius, quibus etiam anima illecebrant constantiam. Aries vehementis est, sicut et sermo noster efflicax operationis, ordine quodam «vile et actionum» gram dicens. Haec ergo tria Deo lianda sunt. Ita S. Ambrosius.

Allegorice, haec animalia significabant Christum Christique sacrificium, quo sanctum est novum foedus Christianorum cum Deo. Aries ergo, sive ovis significat Christi innocentiam: capra significat similitudinem carnis peccati in Christo: vacca, robur et patientiam Christi in perferendis laboribus: turtur, Christi mundiciam et castimoniam: columba, quae sine felle est, incomparabilem Christi mansuetudinem, quam ille nos precipue amare et imitari voluit dicens: «Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.» Ita Lyranus.

10. DIVISIT EA PER MEDIUM. — Fidit ea secundo a capite ad caudam. Videtur hic Deus institurere ritum feriendi foederis, ut scilicet in foedere fir-

Trova- ficio vac- ca est ha- milittas, capra pa- nullo tra- aries fer- litate, turtur castitas, columba mansuetudo.

Ver. 10. Succi- bostr.

*Fœdera
dividion
victimis
tum*

dant et dividant animalia, sive victimas federales, interque partes ita divisas transeant, imprecando sibi similem necem et fissionem, si fœcus violent. Unde hunc ritum deinceps servarunt Judei, ut patet *Jerem.* cap. XXIV, vers. 18. Chaldaei quoque: apud Chaldaeos enim, inquit Diodorus Tarsensis, iulus habetur iusjurandum, cum illud per animalium sectionem sanciant, eandem prævaricatoribus imprecantes. Sic Romani et Latini:

Sabaut, et cetera firmabant fœdera porca.

Plura hæc de re dixi I *Corinth.* cap. XI, vers. 23, et dicam *Exodi* XXIV, 8.

PARTES CONTRA SE. — Posuit partes illas sibi altrinsecus respondentem, relicto spatio intermedio ad transeundum. Hæc omnia fecit Abram instinctu et jussu Dei, licet id non exprimat Moses.

AVES NON DIVISIT. — Quia non faciebant ad fœcus symbolice. S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, cap. VIII: « Non sunt enim, inquit, divisi iusti; quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbæ. Mens enim directa ad Christi gratiam, videbat hunc mundum plenum esse iniquitatis: pudicium autem, fidem, sinceritatem nullis esse obnoxias passionibus; avaritiam vero, sollicitudines sæculi, quibus suffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ac dividi. Unde et divitiæ dicte sunt, quod mentem dividant, atque in diversum scandant, et in partes trahant, nec sinant incorruptam esse et integram. »

Vers. 11. 11. ABIGERAT. — Recte: hoc enim significat hebraicum *אָבַד* *abscob*, a radice *אָבַד* *nasab*, id est amovit, expulsi. Ita Chaldaei, Vatablus et alii, estque hæc versio vera et genuina. Certum enim est Abram abegisse volucres a suis victimis, alioqui enim eas devorasset. Verum Septuaginta aliis punctis legentes *אָבַד* *iesceb*, contrarie vertunt, *sedit cum eis Abram*, quod tamen verum quoque est; sedebat enim eminus Abram cum avibus a se abactis: hæ enim abacte eminus sedebat victimis inhiantes, et ad eas redire cupientes.

Simili modo cum Episcopus solemnem Missam facit, diaconi ex utroque latere tenent flabella, ad muscas et culices abigendas, ne in calicem incidant: sicut Abram volucres, que ad victimas descendebant, abigebat, ait Turrianus in *Constit. Apost. S. Clementis* II, VIII, cap. XII.

Notat S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, nullam hinc aruspiciam, qua ex volatu vel garritu avium divinabant Gentiles, sumendam esse commendationem, quod tamen subnuunt Valesius *Sacræ Philosophiæ* cap. XXX, ubi videtur gentilizare, ideoque censuram Iudicis Romani incurrit.

Vers. 12. 12. CUMQUE SOL OCCUMBERET, SOPOR IRRUIT SUPER ABRAM. — Sopor hic Abraham partim fuit naturalis, ex nimio labore diurno, occidendi, dividendi, sacrificandi victimas, abigendique ab eis volucres; partim fuit Abraham a Deo immissus, sicut

Adæ soporem immissi *Gen.* II, 21. Est enim utrobique in hebræo eadem vox *אָבַד* *ardama*, quam Septuaginta vertunt *ecstasin*. In ecstasin ergo raptus Abram, vidit posterorum (ut patet vers. seq.) suorum in Ægypto servitatem, idque videns horrore et angore correptus est. Ita Philo, Pererius et alii.

Symbolice, hic sopor significabat Deum, quasi dormientem et dissimulantem ad tempus afflictionem Hebræorum: unde contigit in occasu solis, id est mortuo Joseph, qui eorum apud Pharaonem erat patronus; *secundo*, Pererius putat hunc soporem Abraham significare, quod Abram ante sit moriturus, nec visurus sue gentis calamitatem.

Allegorice, hæc ad perturbationem in fine mundi futuram refert S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. XXIV.

13. IN TERRA NON SUA. — Puta partim in Ægypto, partim in Chanaanæa.

ET SUBJICIENT EOS SERVITUTI, ET AFFLIGENT QUADRINGENTIS ANNIS. — Nota, hos 400 annos partim referendos esse ad *re affligent*, partim ad *peregrinum erit semen tuum*, quod præcessit. Nam in Ægypto non servierunt Hebræi, imo non habitaverunt 400 annis, sed tantum 213, uti ostendunt *Exodi* XII, 40. Sensus est ergo, *q. d.* Ab hoc tempore, quo mox tibi, o Abram, promissum semen dabo, faciamque tibi nasci Isaac, usque ad egressum tuorum posterorum ex Ægyptia servitute in Chanaan, fluent anni 400, quibus Isaac et posteritui, partim peregrini erunt hic in Chanaan et in Ægypto, partim in Ægypto servient et affligentur.

Nota, hos 400 annos inchoandos esse a natiuitate Isaac (hæc enim concernunt posteros Isaac, non autem Ismaelis), que contigit anno 400 Abraham, qui fuit 23 ab ejus vocatione, *Genes.* XII, 4. Ab hoc enim anno 400 Abraham, usque ad exitum Hebræorum ex Ægypto fluxerunt anni 403. Sed Scriptura solet parvos numeros prætermittere, ideoque hic quinque annos omittit. Ita ex S. Augustino Pererius. Vel si præcisam supputationem requiris, hos annos inchoa ab ejectione Agar et Ismaelis ex domo Abraham; tunc enim remansit in domo Abraham solus Isaac, unicus heres ejus, et harum ejus promissionum. Unde *Genes.* XXI, 12, ubi ejectio Ismaelis præcipitur, dicit Deus Abraham: « Quia in Isaac vocabitur *israhel* semen, Sed et filium ancille faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. » Ita Tornellus. Hæc enim ejectio Ismaelis contigit anno Abraham 103, cum Isaac esset quinquennis, ut dicam cap. XXI (1).

14. JUDICABO. — Gravissime puniam plagis Ægyptiacis, *Exodi* VII et seq.

MAGNA SUBSTANTIA, — magnis opibus, tum suis, tum Ægyptiacis. Spoliabunt enim Ægyptium, *Exodi* cap. XII, vers. 36.

(1) Pro *subjicient eos servituti*, Hebr. est, *et servient inter eos*, scilicet Ægyptios.

*Abram
in ecstasi
vidit
futuram.*

*Sopor
aut
Dei
somnia et
dissimulatio.*

Vers. 11.

*Ab Isaac
ad exitum
hinc in
Ægypto
sunt anni
400.*

Vers. 14.

Vers. 15. 15. HEC AD PATRES TUOS IN PACE, — defungeris morte placida, pacata et laeta. Audi S. Ambrosium, lib. II *De Abraham*, cap. IX: « Nonnulli putaverunt patres esse elementa, ex quibus constat caro nostra dum vivimus, et in qua resolvimur. Sed nos qui meminimus matrem nobis esse Jerusalem, que sumus est, illos asserimus patres, qui vite merito et ordine antecesserunt. Erat illic Abel pia victima, erat pius et sanctus Henoch, erat Noe: ad eos promittitur Abraham transitus. »

IN SENECTUTE BONA, — provecta, matura, annorum 173.

16. GENERATIONE AUTEM QUARTA REVERTENTUR HEC. — « Generatio quarta, » id est, quarto seculo, sive quarto centenario annorum, puta post 400 annos. Generatio enim, sive spatium vite humane, 100 annis circumscribitur, *Eccli.* XVIII, 8. Potest *secundo*, cum Pererio generatio hic proprie capi, pro ea qua pater generat filium; nam post descensum Jacob in Ægyptum, hæc fuerunt quatuor generationes in linea Juda, eorum qui ex Juda nati sunt in Ægypto: Eron, qui fuit nepos Juda, genuit Ram (en prima). Ram genuit Aminadab (en secunda). Aminadab genuit Naasson (en tertia). Naasson genuit Salmon, qui terram Chanaan Judæis a Deo promissam ingressus est (en quarta).

Dices: Septuaginta, *Exodi* XIII, 48, non quatuor, sed quinque generationes hic computant. Respondeo: Septuaginta computant a filiis Jacob exclusive; computant enim ipsum Phares, filium Juda. Nam Phares genuit Eron, ad non in Ægypto, sed in Chanaan. Eron enim cum Phares patre, et avo Juda, et abavo Jacobo, e Chanaan intravit Ægyptum, ut patet *Gen.* XLVI, 12 et 26. Ideoque hæc quinta generatio hic omittitur.

NECUM ENIM COMPLETE SUNT INIQUITATES AMORRHÆORUM. Nota: Per 40 annos toleravit Deus Chanaanorum peccata, donec scilicet impleteret ab eis mensura peccatorum, a Deo vindictæ et excidio eorum præstituta: qua impleta, et Chanaanæis expulsis et deletis, in eorum locum et regionem surrogavit Hebræos.

Nota *secundo*: Amorrhæorum et Chanaanorum iniquitates (ut patet *Levit.* XVIII, et *Deuter.* IX et XII) præcipue fuere tres. *Primo*, idololatria, qua etiam proprios filios igni comburendo diis immolabant. *Secundo*, injustæ oppressiones peregrinorum et pauperum. *Tertio*, promiscua matrimonia cum consanguineis et cognatis. Rursus libido nefanda, non tantum marium cum maribus, sed etiam cum bestiis. Hæc ita abominanda fuerunt, ut terra non potnerit eos amplius sustinere, sed eos evomere sit coacta, ut ait Scriptura.

Ubi nota *tertio*: Deus in hac vita maxime solet punire peccata publica et inverecunda, que humane societati exitiosa sint. Humana vero societas tribus maxime coalescit: *primo*, religione et pietate in Deum; *secundo*, æquitate et justitia; *tertio*, recta vivendi disciplina, et bona morum

*Quæ peccata maxime puniuntur
Dens in hac vita*

Tria Chanaanorum peccata.

compositione. Contra *primum* peccant atheismus et idololatria; contra *secundum*, rapine et oppressiones innocentes; contra *tertium*, promiscua et infanda libido.

Denique S. Gregorius in *Ezech.* explicans illud, cap. III, *Si conversus justus a justitia fecerit iniquitatem, ponam offensivum coram eo*: « Hoc, ait, cum tremore nobis considerandum est, quod justus et omnipotens Deus, cum irascitur præcedentibus peccatis, permittit ut cæcæ mens etiam in alia delabatur. » Sic permisit Chanaanæis labi in alia et in alia scelera, donec impleteret eorum mensura. Magna ergo Dei pena est impunitas peccandi, peccatorum indulgentia ad graviorem ejus punitionem et damnationem. Ex hoc ergo loco discit *primo*, quidquid peccamus, quasi in unum cumulum coram Deo venire, ut mensura impleta certum super nos cadat exitum. Non ergo levia putemus esse peccata, etiam parva, quia addunt aliquid ad hunc cumulum. Discit *secundo*, gratiam esse, ubi Deus cito peccata punit: per hoc enim cumulus peccatorum decrevit; ex adverso magna ira Dei est, ubi Deus diu differt et dissimulat: tunc enim cumulus culpe augetur, ac consequenter et poenæ. Discit *tertio*, Deum impioles tolerare ad certum terminum, quem transgredi non possunt sine Dei punitione. Discit *quarto*, cum in republica vel urbe, aut principe, aliove homine, peccata ad summum pervenerint, tunc certam Dei vindictam imminere. Eam ergo poenitentia cito avertamus.

17. FACTA EST CALIGO. — Hæc omnia vidit Abram in ecstasi, ut habent Septuaginta, vers. 12. Ita S. Augustinus, lib. II *Retract.* cap. XLIII.

CLIBANUS FUMANS. — Clibanus ardens, et per flammam fumosam crumpens; hic clibanus est symbolum et imago fornacis metaphoricæ, puta Ægyptiæ servitutis in luto et latere, quem in suis furnis coquebant Hebræi: unde hæc eorum servitus vocatur fornax ferrea Ægypti, *Deut.* IV, 20 (1).

Symbolice S. Ambrosius, lib. II *De Abraham*, IX: « Fornacis, ait, similitudine exprimi videtur vita humana, que implicata iniquitatibus sæculi istius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, et splendorem sinceri luminis, intus quasi fornax astuat diversis cupiditatibus, et quibusdam desideriorum anhelat ignibus; foris velut quodam fumo obtexitur, ne videat veritatis faciem, donec cælestes lampades dirigat Dominus Jesus, hoc est fulgorem gloriæ suæ. »

LAMPAS IGNIS. — Hebræi lampadem ignis vocant facem, vel titionem ardentem. Fuit ergo hæc lampas facula ardens et index Dei, qui passim solitus est in veteri Testamento apparere in igne, ut dixi *Hebr.* XII, 29.

(1) Hebr., *et fuit, sol fuerat*. *פָּנָה* est tertia præteritæ feminina, non vero participium. Clibanus, sicut et lampas, Dei presentis ac fœdus cum Abrahamo ferientis indicium est.

Vers. 17.

Lampas est facula.

Nota: In fœderibus feriendis solebant ferientes transire inter victimas divisas, imprecantes sibi similem necem et divisionem, si fœdus violarent, ut dixi vers. 10. Hoc ergo lampadis, vel faculae transitu per media animalia, firmat Deus suum fœdus cum Abram: loco enim Dei transit angelus in hac face representatus et delitescens. Abram quoque, qui fœdus init cum Deo, pari modo transisse, vel potius visus sibi transire intelligendus est. Omnia enim hæc in visione sibi videre visus est Abram.

Secundo, hæc lampas sive facula significabat columnam ignis et nubis, per quam Deus Hebræos divisit ab Ægyptiis in mari Rubro, *Exodi*, cap. xiii, vers. 21. Eoque deinceps per desertum deduxit in terram promissam.

Rursum, lampas est Deus, ipso transitu quasi invitans Hebræos ad exitum ex Ægypto, juxta illud *Eclii*, l. 31: « Lux Dei vestigium ejus, » id est præcens lucis, puta Dei vestigia sequitur. Deus enim in columna ignis et nubis præcedens castra Hebræorum, ea eduxit, viamque per desertum ostendit et prævit. Insuper Clemens Alexandrinus in *Parænet. ad Gentes*, in ipsa columna ignis lucentis et ardentis Deum ita populo loquentem inducit: « Si obedieris, lucem; si non obedieris, ignem in te immittam. » Denique cilbanus fumans est iudex molestans torquensque impios in die iudicii: lampas vero transiens est purgatorium breve, quo pii excoquantur, ut transeant in vitam eternam.

Allegorice, hæc facula transiens significabat gloriam Dei, fidei et gratiæ a Judæis transituram ad Gentes. Ita Rupertus.

Anagogice, hæc facula significat diem iudicii et ignem conflagrationis mundi, qui dirimet electos et reprobos, salvandos et damnandos. Ita Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. xxiv.

Denique hæc facula transiens inter partes animalium divisa, eas cum columba et turture pariter absumpsit et combussit; idque ut hoc modo perficeretur Abrahæ sacrificium, utque hoc signo testaretur Deus gratum sibi esse hoc Abrahæ sacrificium. Sic enim per ignem acceptavit Deus sacrificium Abelis, Gedeonis, Manne, Salomonis et aliorum, uti dixi cap. iv, vers. 4. Ita Chrysostomus, *hom.* 37.

Vers. 18. 18. A FLUVIO ÆGYPTI. — Hic fluvius est rivus Nil, qui inter Rhinocolluram et Pelusium ingreditur mare Mediterraneum; unde alibi vocatur

torrens Ægypti, vel deserti: de quo vide Riberam in Amos cap. vi, num. 43 (1).

10. CUXEOS. — Nota: Hebræi sub Josue septem tantum gentium terram possederunt.

Dices: Quomodo ergo undecim gentium hic eis terra promittitur? decem enim hic nominantur, quibus si addas Hebræos, quos alibi exprimit Scriptura, habebis 11. Respondet Abulensis hanc promissionem non solos Hebræos, sed omnes Abrahæ posteris spectare, itaque hic Deum complecti etiam portionem terre, quæ cessura erat Esau, nepoti Abrahæ, et Idumæis; rursum portionem cessuram filiis Ammon et Moab, quibus in gratiam Abrahæ patris sui Deus duarum gentium regionem tradidit. His tribus demptis restant octo, jam ex his octo Raphaim, sive gigantum, terra alibi sub Amorrhæis comprehenditur; his ergo demptis, restant 7 tantum gentes, quas possederunt Hebræi juxta Dei promissa. Verum verius est hæc omnia spectare, non Idumæos, nec Ammonitas et Moabitæ, sed solos Hebræos, posteris Isaac et Jacob; hi enim sunt semen Abrahæ, cui sua promissa consignat Deus.

Melius ergo respondet S. Augustinus *Quest.* 21 in Josue, et ex eo Pererius, in Scriptura duplicem poni terram promissam: primam, quam Hebræi possederunt sub Josue, quæ septem tantum continebat gentes; secundam, quam iidem possederunt sub Davide et Salomone, cum florentissimum fuit regnum Judæorum, eaque undecim gentes, quæ hic Abrahæ promittuntur, complectitur; non quasi Hebræi sub Salomone omnem hanc terram inhabitarent, sed quod tota eis fuerit subdita et vectigalis.

Tertio et optime respondet S. Hieronymus et Andreas Masius in cap. 1 Josue, vers. 4, Deum non dedisse Hebræis totam terram hic eis promissam, eo quod ipsi conditiones promissionis et pacti, scilicet legem et cultum Dei non servarint. Unde passim in lib. *Judicium* dicitur, quod Chananeus etiam tunc habitaret in terra, quodque Deus reliquerit eis Jebuseum, qui exerceat Israel. Hac ergo de causa, licet hæc gentes universim fuerint undecim, passim tamen nominantur septem tantum, ut videre est *Deut.* vii, 1; *Josue* xxiv, 11. Rursum, aliquando tantum sex nominantur: omittuntur enim Gergesæ, quia hi pauciores erant et viiores; unde eos sub aliis comprehendit Scriptura.

(1) Læxus hic Israelitarum ditiosis fines designantur duobus nobilissimis fluminibus. Cæterum Davidis Salomonisque temporibus, reges inter duos illos fluvios positi aut omnes, aut plerique, regum Hebræorum vectigales fuerunt.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Agar ex Abram concepit; hinc superbit, affligitur, seque in deserto; ibi, vers. 7, solatur, ac redire jubet angelus, simulque Ismaelem filium ei promittit et describit: quem rediens, vers. 13, parit Agar.

1. Igitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos; sed habens ancillam Ægyptiam nomine Agar, 2. dixit marito suo: Ecce, conclusit me Dominus, ne parerem; ingredi ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret deprecanti, 3. tulit Agar Ægyptiam ancillam suam, post annos decem quam habitare cœperant in terra Chanaan: et dedit eam viro suo uxorem. 4. Qui ingressus est ad eam. At illa concepit se videns, desepit dominam suam. 5. Dixitque Sarai ad Abram: Inique agis contra me: ego dedi ancillam meam in sinum tuum, quæ videns quod conceperit, despectui me habet. Judicet Dominus inter me et te. 6. Cui respondens Abram: Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fagam in via Sur in deserto, 8. dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? et quo vadis? quæ respondit: A facie Sarai dominæ meæ ego fugio. 9. Dixitque ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, et humiliare sub manu illius. 10. Et rursum: Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, et non numerabitur præ multitudine. 11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, et paries filium: vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam. 12. Hic erit ferus homo: manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum; et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula. 13. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu Deus qui vidisti me. Dixit enim: Profecto hic vidi posteriora videntis me. 14. Propterea appellavit puteum illum, Puteum viventis et videntis me. Ipse est inter Cades et Barad. 15. Peperitque Agar Abraham filium: qui vocavit nomen ejus Ismael. 16. Octoginta et sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem.

Vers. 2. 2. CONCLUSIT ME DOMINUS. — Nota hebraismus: aperire vulvam est fecundare, dare prolem; e contrario concludere vulvam, vel feminam, est facere sterilem, conceptu et prole privato.

INGREDERE AD ANCILLAM MEAM. — quasi maritus ad conjugem tuam, quam per hunc ingressum, puta per copulam maritalem, tibi matrimonio jungis.

Carpit hic Calvinus Sarai quasi lenam, et Abram quasi adulterum ancille sue Agar. Verum utrumque excusat S. Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius, Josephus, Hieronymus et alii. Abram enim Agar non habuit quasi concubinam, sed eam duxit hic in uxorem secundariam; tum enim licita erat polygamia; nec ad eam libido, sed spes et desiderium prolis et posteritatis tam Sarai, quam Abram incitabat. Pulchre S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.* cap. xxv de Abram: « O virum, inquit, viriliter feminis utentem, conjugem temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter! »

Addit Josephus, Sarai a Deo admonitam suavisse Abraham nuptus Agar. Idem insinuat S. Augustinus, lib. X *Contra Faustum*, cap. xxxii.

Ubi nota primo, fidem et pietatem Saræ, quod suæ ipsius dignitatis oblita, hoc agit ut Dei promissio de prole et stirpe Abrahæ impleatur. Secundo, ejus prudentiam, quod marito uxorem dat non extraneam, sed ancillam, ut vel sic natos ex ea filios sibi adscribere posset. Tertio, ejus humilitatem, quod sponte juri suo cedit, ancillamque sibi prelatulit: qua de causa meruit a Deo exaltari per conceptum Isaac. Quarto, ejus dilectionem erga maritum, ut ejus stirpi consulat. Quinto, ejus castitatem, quod, cum videt se concipere non posse, virum ultra non appetit. Una tantum re Sara imperfectior fuit Abramo, quod in prole habenda nimis festinavit, uti facere solent mulieres. Abram enim et quivis vere fidelis expectat, etiamsi moram fecerit Dominus. Quare et punita fuit hæc ipsa in re, cum scilicet Agar pariens,